

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**Kritická diskurzivní analýza vybraných
textů deníku Rudé právo**

(Critical discourse analysis of selected texts from the
daily newspaper Rudé právo)

Bakalářská diplomová práce

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Autor: Michal Jaroš

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne:

.....

Michal Jaroš

Děkuji Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D., za odborné vedení práce, připomínky,
vstřícný přístup a trpělivost.

Za trpělivost a podporu bych rád poděkoval také mé rodině.

Obsah

Úvod.....	5
1. Teoretická východiska	7
1.1. Diskurz	7
1.2. Diskurzivní analýza.....	10
1.2.1. Typy diskurzivní analýzy.....	11
1.2.2. Kritická diskurzivní analýza	12
1.2.2.1. Kritická diskurzivní analýza podle Normana Fairclougha.....	15
1.2.2.2. Kritická diskurzivní analýza Ruth Wodakové.....	20
1.3. Ideologie a propaganda.....	24
2. Historický kontext.....	26
2.1. Úspěch komunistické strany.....	26
2.2. Politické procesy	27
2.3. Proměny československého tisku mezi světovými válkami.....	30
2.4. Československý tisk během Protektorátu.....	31
2.5. Role tisku po 2. světové válce	32
2.6. Tisk v Československu po únoru 1948.....	33
3. Kritická analýza vybraných textů	36
3.1. Profil deníku Rudé právo.....	36
3.2. Formát deníku.....	37
3.3. Kritická diskurzivní analýza veřejného procesu.....	38
3.3.1. Charakter zkoumaného diskurzu.....	38
3.3.2. Analýza vydání ze dne 20. listopadu 1952.....	40
3.3.3. Analýza vydání ze dne 21. listopadu 1952.....	45
3.3.3.1. Analýza titulní strany vydání.....	46
3.3.3.2. Analýza výpovědi Rudolfa Slánského.....	49
3.3.4. Analýza vydání ze dne 22. listopadu 1952.....	54
3.3.4.1. Analýza titulní strany vydání.....	55
3.3.4.2. Analýza výpovědi svědků a Bedřicha Gemindera.....	59
3.3.4.3. Analýza výpovědi Vladimíra (Vlado) Clementise	63
3.3.5. Analýza vydání ze dne 23. listopadu 1952.....	65
3.3.5.1. Analýza titulní strany vydání.....	66
3.3.5.2. K analýze vnitřního obsahu vydání.....	69
3.3.6. Analýza vydání ze dne 28. listopadu 1952.....	70
3.3.6.1. Analýza titulní strany vydání.....	71
3.3.6.2. K analýze vnitřního obsahu vydání.....	72
4. Závěr	75
Anotace	78
Resumé.....	79
Seznam použité literatury	82
Prameny	84

Úvod

Politické a společenské proměny na území Československa po dvou světových válkách daly vzniknout totalitnímu systému, jehož efektivním nástrojem při prosazování svých vlastních zájmů byl právě jazyk. Disponenti moci a jejich prostředníci dokázali za pomoci vhodně zvolených výrazových prostředků a argumentačních strategií svého potenciálního příjemce snadno manipulovat a vybudovat tak způsob mediální komunikace, který politická propaganda v modifikované verzi dále využívala po dobu několika následujících desetiletí. V předkládané bakalářské diplomové práci se proto zabýváme kritickou diskurzivní analýzou reflexe politického procesu s tzv. vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským v deníku *Rudé právo*, pokusíme se přitom zachytit projevy dominance a moci v jazykovém kódu totalitní propagandy. Hlavním cílem této práce je tak zkoumání užitého lexika a tematických struktur jako nástrojů manipulace předpokládaných recipientů. Dílčím cílem je následné odhalení motivace disponentů moci k využití právě těchto výrazových prostředků a témat.

Jádru práce, tedy vlastní kritické diskurzivní analýze vybraných textů deníku *Rudé právo*, předchází první kapitola teoretického charakteru, jež pojednává o problematice diskurzu, o kritické diskurzivní analýze a možných způsobech její realizace. V této stati také představujeme důležité koncepce, které ovlivnily průběh naší práce a zmiňujeme problémy, které mohou analýzu diskurzu postihnout. Jako výchozí metodu jsme pro naši práci zvolili právě kritickou diskurzivní analýzu, která mimo lingvistiku využívá poznatků z řady společenských věd, jako jsou sociologie, historie, politologie atd. Navzdory tomuto mezioborovému zaměření však setrváváme u kritické analýzy lingvistického charakteru, vycházíme přitom z práce Ruth Wodakové, jejíž historicko-diskurzivní přístup se nám jevil pro naše cíle jako nejvhodnější.

Druhou kapitolou připomínáme společensko-historický kontext, který byl jedním z nejdůležitějších faktorů při formování daného mediálního diskurzu a ve třetí kapitole se již zaměřujeme na vlastní kritickou analýzu autentických textových komunikátů konkrétních mluvčích.

Materiál k rozboru jsme získali excerpací výpovědí disponentů moci, obžalovaných a dalších autorů z příslušných vydání deníku *Rudé právo*, ve kterém byl politický proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem

Slánským reflektován. Právě *Rudé právo* bylo ústředním deníkem komunistické strany a předpokládáme proto, že v něm bude dobový totalitní jazykový kód nejpatrnější.

Veřejně byl tento politický proces v deníku reflektován v období 20.–28. listopadu 1952, v této práci však neprovádíme analýzu všech vydání z tohoto období. Jednak nám to nedovoluje rozsah této práce, jednak je charakter jednotlivých výpovědí velmi podobný a výrazové prostředky by se mohly opakovat. Z těchto důvodů jsme se rozhodli vybrat vzorek dat, který dostatečně reprezentuje jazykový kód totalitní propagandy. Konkrétně se jedná o vydání ze dne 20. listopadu, ve kterém byl reflektován počátek veřejného procesu s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským, dále vydání ze dne 21. a 22. listopadu, ve kterých byly reflektovány výslechy Rudolfa Slánského a dalších významných představitelů obviněných z protistátní činnosti. Vydání ze dne 23. listopadu jsme vybrali z toho důvodu, že bylo z velké části věnováno prezidentu Gottwaldovi a očekáváme tak rozšíření tematického, a tím pádem i „výrazového“ spektra. Na závěr jsme vybrali vydání ze dne 28. listopadu, které reagovalo na rozsudek vyneseny o den dříve.

1. Teoretická východiska

Teoretická kapitola nám pomůže pochopit elementární zákonitosti spojené s pojmy, se kterými budeme v průběhu výzkumu pracovat a které budou zásadní pro pochopení dané problematiky. Definujeme tak mimo jiné diskurz, principy diskurzivní analýzy, její typy a konkrétní přístupy a v neposlední řadě definujeme ideologii a propagandu. Právě přiblížení všech relevantních pojmů bude východiskem pro analýzu, která se zaměří na vybrané texty deníku Rudé právo.

1.1. Diskurz

Jelikož v této bakalářské práci budeme pojem diskurz používat pravidelně, je nezbytné jej definovat a ujasnit si souvislosti, ve kterých se s diskurzem lze setkat. K dispozici je několik možných výkladů tohoto pojmu, přičemž jednoznačná definice bude problematická, což je dáno především vlivem jeho častého používání. Pojem diskurz je mimo lingvistiku také součástí řady dalších humanitních věd, jako např. filozofie (Foucault) či sociologie (van Dijk, Althusser), literární teorie, mediálních studií a podobně, které s moderní lingvistikou velmi úzce spolupracují. Mimo tzv. foucaultovské pojetí diskurzu se budeme soustředit především na definici diskurzu z lingvistického pohledu. Slovo diskurz je odvozeno z latinského *discurrere*¹ a jeho užívání se rozšířilo s dílem *Discourse de la methode*² Reného Descarta.³ Postupem času a vlivem několika teoretických přístupů se význam pojmu diskurz transformoval do dnešní podoby, kdy jej můžeme chápat především jako texty mluvené (promluvy) nebo psané (texty), které mají společný kontext. Názory na diskurz se však často rozcházejí a do souborů definic tedy lze mimo text samotný zařadit i veškeré neverbální projevy jako například mimiku či projevy související s produkcí textu (ať už se jedná o text v podobě mluvené či psané).

Vycházíme-li z lingvistické terminologie, pojmem diskurz byl dříve označován také druhý člen z dvojice *langue* – *parole*, od *langue* se diskurz odlišuje především jako „text s určitým atributem, tj. přesně vymezeným vztahem k určitému prostředí

---

¹ Přeloženo *rozbíhat se* či *promlouvat*.

² V českém překladu *Rozprava o metodě*.

³ Pojem diskurz byl R. Descartem použit ve významu *diskuze* či *rozhovoru* (*Velký sociologický slovník*, 1996.)

a funkci.“⁴ Jiří Kraus diskurz definuje jako *obsahově, tematicky a jazykově vymezenou, sociálně institucionalizovanou a situačně zasazenou formu textu*,⁵ což je definice vyplývající z teorie řady autorů, v českém prostředí například práce J. Hoffmannové či O. Müllerové.

I přes již zmíněnou rozkolísanost definicí diskurzu můžeme vyvodit některé společné znaky:

1. schopnost přenášet informace, „jejichž význam se vytváří v průběhu stylizační a interpretační činnosti autora a příjemce textu“;
2. koherence, tedy soudržnost jednotlivých složek – slov a výpovědí – a to jak smyslová soudržnost, tak i soudržnost vyjádřená formálními jazykovými prostředky;
3. situačnost, „tj. zasazení do konkrétního prostředí a vymezení vztahu k určitému sociálně, názorově, generačně či jinak vymezenému auditoriu“;
4. intertextovost, tedy návaznost na jiné texty v rámci diskurzu, která je „zřetelná zvláště v diskurzech orientovaných diskuzně a polemicky“;
5. institucionálnost, tedy „vázanost na daný způsob organizace vztahů mezi jednotlivci nebo skupinami osob v rámci určité instituce“, elementární vlastností této organizace je přítomnost (očekávanost) konstantních vlastností textu v rámci ustálených typů (žánrů, komunikačních situací apod.).⁶

V českém společensko-vědním prostředí je diskurz nejčastěji spojován s poněkud abstraktnějším pohledem, se kterým ve svých epistemologických pracích přišel na přelomu 60. a 70. let 20. století⁷ francouzský filozof Michel Foucault, který diskurz definuje několika způsoby – ne tedy pouze jako text či promluvu – čímž de facto započal onu zmiňovanou mnohoznačnost termínu diskurz. Prvním pohledem, a sice nejvíce podobným právě tomu lingvistickému, je nazírání diskurzu jako jazykové komunikace jako celku. Zde pak stejně jako u jazykovědy diskurz dle Foucaulta zahrnuje prameny mluvené i psané podoby, tedy veškerou jazykovou komunikaci. Další význam spatřuje v souhrnu textů, tedy opět mluvených či psaných, které mají totéž

---

⁴ KRAUS, J. *Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu*. In: ČMEJRKOVÁ, S. J. HOFFMANNOVÁ, J. (eds). *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003. str. 18.

⁵ Tamtéž, str. 18.

⁶ Tamtéž, str. 17–18.

⁷ Foucaultova definice diskurzu se postupně proměňuje v rámci jeho díla.

sociokulturní pozadí a které vznikly působením určitých pravidel. V tomto případě můžeme jako příklad uvést diskurz politický, ideologický, akademický atp. Poslední, avšak neméně důležitá definice přistupuje k diskurzu jako k abstraktnímu souboru tvorby textů, čímž míníme způsoby a normy, jakými je produkce (tj. diskurz) „řízena“.⁸ Diskurz můžeme definovat také jako způsob, jakým je na texty nahlíženo, produkce a pohled na diskurz jsou tedy přímo závislé na době, ve které vznikl, jeho povaha je tak politicky, kulturně a společensky podmíněna. Diskurzy pak vznikají za určitých podmínek, jejich produkce je ovlivňována a kontrolována řadou vnějších faktorů, Foucault mezi těmito faktory jmenuje také moc nebo ideologii, z jeho pohledu tedy vyplývá, že ten, kdo má moc, může tvorbu diskurzů ovlivnit. Při diskurzivní analýze si Foucault za cíl klade mimo jiné také zjišťování těchto faktorů ovlivňujících diskurz a jako původce určuje obecně platné dobové normy.

Primární výzkumnou otázkou této bakalářské práce bude, zda a v jaké formě se ve vybraných textech Rudého práva projevuje propaganda, která má přímou souvislost s mocí, bude třeba tedy počítat i s foucaultovskou definicí diskurzu, jak ostatně učinila již v minulosti řada lingvistů i sociologů před námi.⁹

Také Norman Fairclough,¹⁰ přední představitel kritické diskurzivní analýzy diskurz definuje podobně jako parole (tedy řeč¹¹), je však přitom nutno zdůraznit, že se jeho pohled na diskurz zároveň částečně kryje¹² s pohledem Michela Foucaulta – navrhuje chápat diskurz jako pomyslnou abstraktní oblast produkce textů včetně způsobů, jejichž vlivem tato oblast vzniká. Jak ostatně potvrzuje i Jiří Nekvapil – Fairclough *oceňuje* a zároveň detailně analyzuje pět Foucaultových myšlenek, z nichž pak vychází Faircloughova vlastní definice diskurzu:

1. diskurz má konstitutivní povahu, konstruuje různé aspekty sociální, předměty vědění, sociální subjekty apod.;
2. elementy diskurzivní praxe nějaké společnosti nebo instituce jsou synchronně složitě propojeny (intertextualita, resp. interdiskurzivita);

---

⁸ Matonoha (2009) se podrobněji věnuje problematice vývoje interpretace pojmu diskurz Michelem Foucaultem

⁹ Viz např. práce Jürgena Linka, Siegfrieda Jägera apod.

¹⁰ FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and Social Change*. Polity Press: Cambridge, 1992.

¹¹ Lingvista František Čermák termín *řeč* ve svém překladu *Kurz obecné lingvistiky* překládá jako *mluva*.

¹² Fairclough (1992) se v jedné kapitole věnuje právě Michelu Foucaultovi.

3. diskurzní povahu má i „moc“ (demonstrováno vznikem a užíváním žánrů, jako je zpověď);
4. diskurz má v zásadě politickou povahu, jinak řečeno, mocenské zápasí probíhají prostřednictvím diskurzu, ale zápasí se i o diskurz sám;
5. důležitým aspektem sociální změny je změna diskurzní praxe.¹³

Fairclough Foucaultovy myšlenky dále zkoumá a kritizuje především přecenění sociálního účinku diskurzů a nedocení aktivitu konkrétních sociálních subjektů.¹⁴

Faircloughova teorie a jeho definice kritické diskurzivní analýzy budou jedním z východisek této práce, a to hlavně z toho důvodu, že středem jeho výzkumu jsou především analýzy mediálních diskurzů, na které působí ideologie či politická moc. Tvrzení o tom, že diskurz může prostřednictvím moci ovlivnit obsah je shodné pro Foucaulta i Fairclougha a nástrojem pro odhalení procesů působení moci či ideologie je právě kritická diskurzivní analýza.

1.2. Diskurzivní analýza

Metodologie a přístupy k diskurzivní analýze nejsou podobně jako přístupy k diskurzu jednotné. Na jejím formování se podílela řada lingvistů a sociologů, v rámci následujících odstavců tak upozorníme především na odlišnosti mezi jednotlivými přístupy a vyjmenujeme základní metodologické principy.

Diskurzivní analýza je metodou kvalitativní, v době svého vzniku byla nejvíce obohacena sociálním konstruktivismem. Můžeme říci, že je metodou systematickou, postupně tedy analytik diskurzu data sbírá, zpracovává a v neposlední řadě analyzuje. Cílů diskurzivního výzkumu je několik, tím hlavním je však pochopení mocenských vztahů. Dalším cílem, který na ten primární navazuje, je analýza těchto mocenských vztahů, tedy snaha o pochopení vlivu těchto vztahů na společnost. Je nutné upozornit na to, že odborník provádějící analýzu diskurzu by se měl vyvarovat snaze ověřit pravdivost hypotézy – ta totiž není cílem. Analýza diskurzu se tedy nezabývá ověřením pravdivosti diskurzu, ale výzkumem samotným, jeho procesem a především interpretací informací o tom, jakým způsobem diskurz vzniká a kdo/co za vznikem diskurzu stojí.

---

¹³ NEKVAPIL, J. *Úvodem k monotematickému číslu: Analýza promluv a textů, analýza diskurzu.*

Sociologický časopis, roč. 42, č. 2, 2006. str. 264–265.

¹⁴ Tamtéž, str. 265.

Důležitým dílčím cílem diskurzivní analýzy je také zjištění informací o tom, jak je běžným způsobem používán jazyk, a to především v kontextu sociálním.

1.2.1. Typy diskurzivní analýzy

Co se typologie diskurzivního výzkumu týče, můžeme jej rozdělit na tři základní typy, a to podle odlišných přístupů k analýze. Podstatné přitom je, že při analýze samotné jsou níže uvedené přístupy různě kombinovány, nelze tedy říci, že výzkum používá pouze jeden z přístupů. Zde se poprvé setkáváme s principem interdisciplinarit, který je důsledně rozvíjen také u kritické diskurzivní analýzy. Prvním přístupem k analýze diskurzu je tzv. historická diskurzivní analýza. Jejím představitelem je Michel Foucault, o jehož způsobu definice diskurzu jsme informovali výše. Foucault se tomuto typu diskurzivní analýzy více věnuje ve svých spisech *Naissance de la clinique*¹⁵, *Les mots et les choses*¹⁶ a *L'archéologie du savoir*¹⁷.

Historická diskurzivní analýza bere v potaz především „prostor“, ve kterém diskurz vzniká. Jak už název naznačuje, tento způsob výzkumu se snaží především identifikovat způsoby, jakým dobová pravidla diskurz ovlivňují, a také jakým tato pravidla ovlivňují samotnou produkci, respektive tvůrce diskurzu.

Druhý přístup k analýze diskurzu bývá nazýván jako *diskurzivní psychologie* (Vávra 2006).¹⁸ Tato analýza se zaměřuje zejména na poznání, jakým způsobem dochází ke komunikaci, přičemž počítá s tím, že producent využívá možnosti diskurzu k tvorbě této komunikace. Hlavní odlišnosti lze pak vidět především v tom, že tento typ diskurzivní analýzy předpokládá, že subjekt konstruuje sociální realitu. Z pojmenování tohoto způsobu diskurzivní analýzy lze odvodit, že se bude zaměřovat také vztah mezi účastníky diskurzu.

Trojici rozdělení uzavírá poslední typ diskurzivní analýzy – kritická diskurzivní analýza. Spíše než o směru bychom však měli uvažovat o výzkumech skupiny lingvistů a sociologů se stejnými nebo podobnými názory, kteří na výzkumu, tedy analýze

---

¹⁵ V českém překladu Zrození kliniky. FOUCAULT, M. *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervant, 2010.

¹⁶ V českém překladu Slova a věci. FOUCAULT, M. *Slova a věci*. Brno: Computer Press, 2007.

¹⁷ V českém překladu Archeologie vědění. FOUCAULT, M. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové, 2002.

¹⁸ VÁVRA, M. *Tři přístupy k analýze diskurzu – neslučitelnost nebo možnost syntézy?* In: TICHÝ, R. (ed.). „*Miscellanea Sociologica 2006*“. 1. vyd. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2006. str. 49-65.

spolupracují. Médiem, ve kterém se tito vědci sdružují je odborný časopis *Discourse and Society* vedený Teunem A. van Dijkem a mezi důležité přispěvatele patří zejména Norman Fairclough, Ruth Wodaková, Michael Meyer a Siegfried Jäger, tedy vědci, kteří se na kritické analýze diskurzu a její formaci podíleli nejzásadnějším způsobem. Tento způsob analýzy diskurzu, tedy ten s přívlastkem „kritická“ se z již uvedených nejvíce přibližuje lingvistickému pohledu. Zkoumá mimo jiné gramatické kategorie, stylistiku nebo také syntaktickou rovinu textu, přívlastek „kritická“ odráží především snahu tohoto přístupu diskurz nejen popsat, ale i komentovat, hodnotit nebo také snahu přispět ke zlepšení kvality diskurzu. Jako příklad zkvalitnění diskurzu můžeme uvést snahu kritické analýzy diskurz „očistit“, odstranit z něj ideologickou součást, tzv. „odideologizování“: „(...), *kdy cílem není pouze poznat realitu, ale také přispět k nastolení rovnějšího komunikačního prostředí, pluralizaci diskurzů a jejich odideologizování.*“¹⁹ Od Foucaultova pojetí se kritická analýza diskurzu odlišuje především přesvědčením, že diskurz jako takový neexistuje bez společnosti, tedy neexistuje samostatně.

1.2.2. Kritická diskurzivní analýza

V 70. letech 20. století začaly být text a diskurz poprvé viděny jako nástroj komunikace se schopností ovlivnit mocenské vztahy ve společnosti, což však bylo v rozporu s dosavadním přístupem, kdy byl jazyk zkoumán pouze z formálního hlediska, pohled na jazyk jako nástroj moci či sociální hierarchie nebyl příliš rozšířený.²⁰

Kritická diskurzivní analýza má své počátky v 70. letech 20. století, kdy také vzniká kritická lingvistika, s níž je, jak už jsme zmínili výše, kritická diskurzivní analýza v úzkém spojení. Dalšími východisky kritické analýzy diskurzu jsou práce Michela Foucaulta nebo v jistém smyslu např. i Karla Marxe, které se stejně jako kritická analýza diskurzu zabývají zkoumáním moci, mocenských vztahů a ideologie.

O kritické analýze diskurzu jako samostatné vědní disciplíně můžeme začít hovořit až počátkem 90. let minulého století, kdy se Teun A. van Dijk na sympoziu

---

¹⁹ VÁVRA, M. *Tři přístupy k analýze diskurzu – neslučitelnost nebo možnost syntézy?* In: TICHÝ, R. (ed.). *Miscellanea Sociologica 2006*. 1. vyd. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2006. str. 49-65.

²⁰ Na podrobné historické proměny kritické lingvistiky bohužel v této diplomové práci nemáme prostor, proto odkazujeme např. na práce: Kress a Hodge (1979), Fowler et al. (1979) či z novějších Anthonissen (2001).

v Amsterdamu setkal s řadou akademiků z různých koutů světa. Konfrontací odlišných, ale i podobných názorů vznikl odborný časopis *Discourse and Society* vedený právě van Dijkem. Dalšími diskuzemi a projekty se pak kritická diskurzivní analýza vyvinula do dnešní podoby, kdy jednotlivé přístupy místo společných teorií a metodologií prosazují mezioborovost.

V počátcích svého vzniku byla kritická diskurzivní analýza často spojována s kritickou lingvistikou, termíny byly dokonce často zaměňovány k odkazování na tutéž vědní disciplínu.²¹ Společný cíl kritické diskurzivní analýzy a kritické lingvistiky by mohl být definován jako snaha o kritické zkoumání sociálních nerovností, vztahů dominance a moci znázorněné právě jazykem, přičemž tyto vědní disciplíny často pracují s podobnými teoretickými úvahami a metodologiemi. Výzkum těchto dvou vědních disciplín se nezaměřuje pouze na text mluvený a psaný, ale také na zkoumaný objekt. Teun van Dijk pak o kritické lingvistice a kritické diskurzivní analýze říká, že jsou: „(...) *at most a shared perspective on doing linguistic, semiotic or discourse analysis*,“²² čímž podporuje výše uvedenou tezi.

Vědní disciplíny, ze kterých kritická analýza diskurzu čerpá jsou mimo jiné především rétorika, textová lingvistika, sociolingvistika, ale také aplikovaná lingvistika a pragmatika, při kritické analýze diskurzu tedy nelze popírat zmíněné mezioborové prolínání, tzv. interdisciplinaritu, kdy vědecký pracovník využívá poznatků z více věd, počítá s více (nejen) gramatickými přístupy.²³

Mezi „atraktivní“ zkoumaná témata Ruth Wodaková řadí problematiku genderu, rasismu, mediální a politické diskurzy a další, přičemž zdůrazňuje, že metodologie kritické analýzy diskurzu se proměňuje v závislosti na cíli, který výzkum stanovil. Souhlasí také s tvrzením, že vztah jazyka a moci hraje v případě kritické analýzy

---

²¹ CDA dnes k teorii kritické lingvistiky odkazuje, tyto dva termíny však už zaměnitelně používány nejsou.

²² V českém překladu: společný pohled na to, jakým způsobem je prováděna lingvistická, sémiotická nebo diskurzivní analýza.

DIJK, T. A. van. *Elite Discourse and Racism*. London: SAGE Publications, 1993. str. 131.

²³ WODAKOVÁ, R. *What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 3

diskurzu důležitou roli: „*CDA takes a particular interest in the relationship between language and power.*“²⁴

V případě kritické analýzy diskurzu je na jazyk²⁵ pohlíženo jako „*language as a social practice,*“²⁶ jeho utváření je tedy přímo závislé na dobových normách, znalostech, identitách, které se na jeho tvorbě podílejí, a na vztazích mezi těmito identitami. Přívlastek „kritický“ bychom také mohli interpretovat jako „*(...) having distance to the data (...)*“,²⁷ jak poznamenává i Ruth Wodaková, jinak řečeno snaha objektivního přístupu k samotným datům, která byla před nebo v průběhu analýzy shromážděna.²⁸

Kritická diskurzivní analýza i přes snahu svých teoretiků být objektivní čelila kritice, a to především té Widdowsonové (1995), který diskurz označil za „*(...) vague and vague,*“²⁹ čímž bezpochyby upozorňuje na nejednotnost diskurzivních teorií. V diskuzi s Faircloughem zašel ještě dále a kritickou diskurzivní analýzu definoval přívlastky zaujatá a neobjektivní. Podle Widdowsona³⁰ kritická diskurzivní analýza předem zná odpověď na výzkumné otázky a není vědeckou analýzou, ale de facto útvarem na pomezí sociálního výzkumu a politické diskuze. Widdowson také argumentoval tím, že je založená na ideologické dohodě a vybírá si pro svůj výzkum texty, které budou podporovat danou hypotézu. Norman Fairclough (1996) pak oponoval tím, že kritická diskurzivní analýza vždy dává předem jasně najevo svou případnou angažovanost a pohled na zkoumanou problematiku.

---

²⁴ V českém překladu: Kritická diskurzivní analýza má zvláštní zájem na zkoumání vztahů mezi jazykem a mocí.

WODAKOVÁ, R. *Aspects of Critical Discourse Analysis*. In: Zeitschrift für Angewandte Linguistik, Vol. 36, 2002. str. 6.

²⁵ Zde máme na mysli jazyk ve smyslu diskurzu, tedy text – ať už psaný, mluvený nebo jinak vizualizovaný.

²⁶ FAIRCLOUGH, N., WODAKOVÁ, R. *Critical Discourse Analysis*. In: VAN DIJK, T. A. (ed.). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 2*. London: Sage, 1996. str. 258–284.

²⁷ WODAKOVÁ, R. *Aspects of Critical Discourse Analysis*. In: Zeitschrift für Angewandte Linguistik, Vol. 36, 2002. str. 9.

²⁸ U kritické diskurzivní analýzy není vždy nezbytně nutné mít data předem připravená – data mohou být shromažďována i v průběhu analýzy.

²⁹ WIDDOWSON, H. G. *Discourse Analysis: A Critical View*. Language and Literature, roč. 4, č. 3, 1995. str. 158.

³⁰ WIDDOWSON, H. G. *Discourse Analysis: A Critical View*. Language and Literature, roč. 4, č. 3, 1995. str. 169.

Podle kritické analýzy diskurzu jazyk neobsahuje moc sám o sobě – nepředstavuje hrozbu. Moc získává až ve chvíli, kdy s jazykem pracují mocní lidé, kteří jazyk ve svůj vlastní prospěch používají vědomě. I toto je důvodem, proč se kritické diskurzivní analýzy často soustřeďují na skupiny „bez moci“ a analyzují jazykové prostředky těch, kdo jazyk k získání moci a postavení vědomě užívají, tedy těch, kteří jsou odpovědní za nerovnosti a mají případně moc tyto společenské nerovnosti napravit.

Při užití pojmu moc ve spojení s diskurzem je nutné upozornit, že málokdy je tvůrcem diskurzu pouze jedna osoba, diskurz jako takový vzniká za určitých okolností, na jeho vzniku se podílí dobové normy nebo ideologie, je tvořen společenstvím, tedy skupinou, která o diskurzu mluví nebo nemluví. Nemůžeme tedy tvrdit, že moc získaná prostřednictvím jazyka je zásluhou jedné entity. Habermasovo tvrzení „*Language is also a medium of domination and social power. It serves to legitimate relationships of organized force.*“³¹ pak dokazuje, že odborník kritické diskurzivní analýzy by se měl zabývat vztahem mezi mocí a jazykem podrobněji.

1.2.2.1. Kritická diskurzivní analýza podle Normana Fairclougha

Od první stěžejní knihy *Language and Power*³² se Faircloughovo pojetí kritické diskurzivní analýzy značně vyvinulo, v této podkapitole se tak zaměříme na interpretaci stěžejních bodů jeho teorie.

Významy pojmu diskurz jsou ve Faircloughově podání následující:

1. použití jazyka jako sociální praxe;
2. způsob použití jazyka v rámci specifického oboru (Fairclough³³ zmiňuje například diskurz politický);
3. způsob vyjadřování (diskurz), který představuje určité představy (perspektivy) o světě (např. neoliberální diskurz globalizace³⁴).³⁵

---

³¹ HABERMAS, J. *On the Logic of the Social Sciences*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1967. str.172.

³² FAIRCLOUGH, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989.

³³ FAIRCLOUGH, N. *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 162.

³⁴ PHILLIPS, L – JØRGENSEN, M.W. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications, 2002. str. 163

³⁵ Tamtéž, str. 66–67.

Fairclough však přichází s dalším řešením – navrhuje používat místo pojmu diskurz obecnější výraz *semiosis*,³⁶ čímž se dostáváme k tomu, že kritická analýza diskurzu (ale i jakákoliv jiná kritická analýza) používá k analýze v praxi sémiotické metody. Je však nutno upozornit, že není využíváno jen a pouze sémiotiky, ale také vztahů mezi sémiotikou a dalšími prvky sociální praxe, jak si vysvětlíme níže.

Semiosis je jedním z prvků sociálního procesu, přičemž právě v rámci Faircloughovy teorie je umožněno zkoumání jazyka, respektive semiosis, v širším kontextu sociálního procesu, přičemž semiosis chápeme jako neoddelitelnou součást sociálních procesů zahrnující všechny možné typy tvorby komunikátů – jazyk jako takový, ale mimojazykové textové znaky či body language, což je jedním z hlavních důvodů, proč Fairclough upřednostňuje právě obecnější pojem semiosis.

Každá sociální praxe (ať už politická, ekonomická, kulturní apod.) na jedné straně zahrnuje semiosis, na straně druhé je však tvořena sociálními vztahy, sociálními identitami, kulturními hodnotami, věděním atp. Tyto prvky jsou přitom spolu se semiosis v dialektickém vztahu, jsou tedy odlišné, ale zároveň navzájem prostupné. V rámci kritické diskurzivní analýzy jde o zkoumání dialektických vztahů mezi těmito prvky a semiosis. Nejvíce se CDA soustřeďuje na zásadní změny sociálního života, dále např. na to, jak semiosis figuruje v procesu změny anebo k jakým posunům dochází ve vztahu mezi semiosis a jinými prvky sociální praxe. Dialektický vztah semiosis a výše zmíněných prvků sociální praxe je pak reflektován již v samotném názvu – kritická analýza diskurzu „*dialekticko-relační*“. Pro doplnění, semiosis v sociální praxi vystupuje jako:

1. část sociální aktivity v rámci sociální praxe;
2. reprezentace;
3. způsob, jakým se sociální identita projevuje v rámci sociální praxe.

V již zmiňované monografii *Power and Language* je diskurz vysvětlen pomocí prolínajících se oblastí.³⁷

---

³⁶ FAIRCLOUGH, N. *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 163.

³⁷ FAIRCLOUGH, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. str. 24–25.

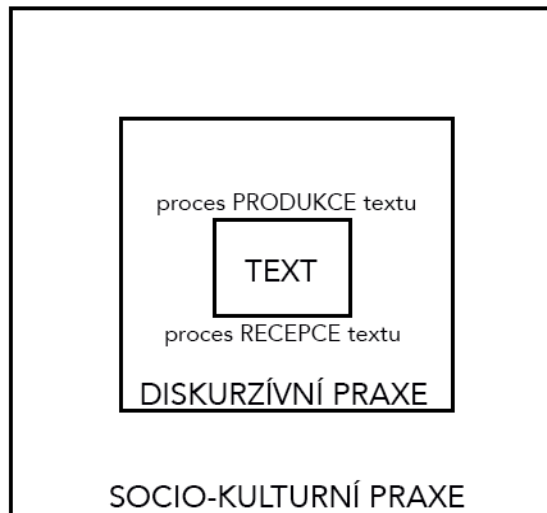

schéma č. 1

Podle výše zobrazeného schématu chápeme produkci a recepci textů, respektive komunikátů v širším slova smyslu, jako akt probíhající v prostředí diskurzivní praxe. Diskurzivní praxe má svá specifika, je řízena jistými normami, které jsou de facto ekvivalentem sociokulturní praxe, přičemž diskurzivní praxe se podílí na výstavbě textu na základě diskurzivních typů, které sestávají z tzv. diskurzů a žánrů. Jakýkoliv analyzovaný text je vystavěn na základě žánru a diskurzu, při odhalování diskurzivní praxe, tedy při zjišťování, jakým způsobem text vznikl, co vznik textu ovlivnilo, dochází k intertextové analýze, která mimo jiné čerpá i z lingvistické analýzy.³⁸

Je potřeba se ale ještě vrátit zpět k tomu, co dále ovlivňuje *semiosis*. Její trojí kategorizace koresponduje s tzv. *genre, discourse and style*. Semiosis jakožto součást sociální praxe umožňuje konstituci žánrů, které chápeme jako určité způsoby práce s jazykem (způsoby jednání), které souvisí se sociální praxí, v tomto smyslu můžeme mezi žánry řadit například pracovní pohovor, reklamu či zprávy a rozhovory v novinách nebo v televizi. Diskurs naproti tomu představuje způsob konstrukce (reprezentace) sociální praxe. Poslední, neméně důležitou kategorií je styl jako způsob bytí („*way of being*,“) nebo také „*identities*,“ jinými slovy také způsob, jakým je sociální identita reflektována v rámci sociální praxe.³⁹ Jako příklad udává Fairclough styl manažerů, jenž

³⁸ Lingvistická analýza je pro intertextuální analýzu nezbytná, avšak není jedinou použitou metodou.

³⁹ Což chápeme tak, že projevy sociální identity se u lidí s rozdílným sociálním postavením, pohlavím, etnickými vlastnostmi atp. odlišují.

se může dále měnit v závislosti na jednotlivých osobách. Stylem tedy máme na mysli specifický příznak, který je odlišný pro jednotlivé identity.⁴⁰

Tato Faircloughova definice stylu je však v rozporu s klasickým pojetím, kdy je styl definován jako způsob výběru a využití jazykových prostředků sloužících k výstavbě komunikátu, přičemž účastník komunikát konstruuje s ohledem na jeho funkci a aktuální situaci.

S ohledem na trojdimenzionální schéma, jak jej prezentuje Fairclough, nyní přejdeme ke třem fázím kritické diskurzivní analýzy, které toto schéma reflektují. Je důležité zmínit, že ačkoliv jsou tyto fáze odděleny, je nutné počítat s mírou vzájemné propustnosti.

První fází kritické analýzy diskurzu je *deskripce (of the text)*, která se zabývá formální stránkou a formálními znaky analyzovaného textu. Zde hraje důležitou roli tradiční lingvistika, která zkoumá klasické znaky, jako jsou slovní zásoba, gramatika (viz níže), tón, struktura komunikátu apod., a vztahy mezi těmito lingvistickými znaky posléze určí, jakým způsobem text na čtenáře působí. V rámci deskripce tedy Fairclough navrhuje zaměřit se na slovní zásobu, gramatiku a textovou strukturu,⁴¹ přičemž doporučuje podrobněji se zaměřit u každé z těchto tří kategorií na:

1. zkušenostní hodnoty slov, relační hodnoty slov, expresivní hodnoty slov a jaké metafory jsou použity (u slovní zásoby);
2. zkušenostní hodnoty, relační hodnoty, expresivní hodnoty a spojení vět jednoduchých (u gramatiky);
3. jaké jsou interakční konvence a textové struktury.

Zkušenostní hodnotu slov chápeme jako zkušenost samotného autora komunikátu, tedy jak reflektuje své vědění a přesvědčení v textu, jedná se pak například o ideologicky zabarvenou slovní zásobu. Relační hodnota slov je založena na principu odkazování k jiným sociálním vztahům, kdy se autor snaží o zvýšení věrohodnosti komunikátu například odkazováním k vědeckým autoritám apod. U relační hodnoty slov můžeme pozorovat například formální či neformální výrazy.

---

⁴⁰ ⁴⁰ FAIRCLOUGH, N. *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 164.

⁴¹ FAIRCLOUGH, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. str. 110–112.

Výše uvedené možnosti zkoumání diskurzu jsou samozřejmě fakultativní, vše závisí na konkrétním typu analyzovaného materiálu, vědci provádějícím analýzu diskurzu a na jeho erudici. Ne vždy je však možné analyzovat všechny znaky diskurzu, zvláště pak probíhá-li analýza rozsáhlejšího útvaru.

Jako druhou fází Fairclough doporučuje *interpretaci*, kdy se jedná o interpretaci vztahů mezi textem a interakcí. Lingvistická analýza diskurzu podle Fairclougha není dostačující, z toho důvodu je potřeba provést také analýzu intertextuální. Interpretační fáze se zabývá nejen recepcí (interpretací), ale také produkcí samotného textu: „(...) *seeing the text as the product of a process of production, and as a resource in the process of interpretation; (...)*.“⁴² V tomto kroku dochází de facto k analýze diskurzivních typů, respektive diskurzivní praxe (diskurzů a žánrů), přičemž bychom měli věnovat pozornost otázkám jako:

1. O co se jedná? („*What's going on?*“)
2. O koho se jedná? („*Who's involved?*“)
3. V jakém vztahu jsou subjekty? („*In what relations?*“)
4. Jakou roli má jazyk? („*What's the role of language?*“)⁴³

Zodpovězením těchto otázek bychom měli být schopní definovat kontext, můžeme tedy interpretovat vztahy účastníků diskurzu, dále získáváme již zmíněný přehled o použitých diskurzivních typech a za třetí máme přehled o změnách, tedy jestli se kontext a diskurzivní typ(y) mění se změnou účastníka diskurzu.⁴⁴ Nejdůležitějším faktorem v rámci tohoto kroku tak zůstává intertextovost.

Poslední fáze, tedy *explanace* (of the relationship between interaction and social context) je nezbytná z toho důvodu, že součástí kritické analýzy diskurzu je také analýza toho, jakým způsobem jsou procesy produkce a interpretace (vč. jejich sociálních efektů) sociálně determinovány.⁴⁵ Jinými slovy chápeme explanaci jako: „*matter of seeing discourse as a part of processes of social struggle, within a matrix of relations of power.*“⁴⁶

---

⁴² FAIRCLOUGH, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. str. 144.

⁴³ Tamtéž, str. 147–148.

⁴⁴ Tamtéž, str. 162.

⁴⁵ Sociální determinaci chápeme závislost na sociálních faktorech (např. společenské hodnoty a normy, ale i rodina, kultura, prostředí školy či jiné sociální instituce.

⁴⁶ FAIRCLOUGH, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. str. 163.

V rámci této fáze je hlavním úkolem především definovat tři složky diskurzu, které zahrnují již zmíněné *sociální determinanty* formující diskurz, *ideologie* jako části diskurzu ideologického charakteru a *efekty* jakožto pozice diskurzu v rámci mocenských vztahů, jinými slovy vliv diskurzu na udržení nebo změnu mocenských vztahů.

1.2.2.2. Kritická diskurzivní analýza Ruth Wodakové

Při kritické diskurzivní analýze je interdisciplinarita nezbytná, a právě proto vedle teorie Normana Fairclougha budeme pracovat i s teorií Ruth Wodakové – *discourse-historical approach*.

Obecným principem diskurzivně-historického přístupu je zaměření na rozbor širšího společenského a historického kontextu diskurzu, přičemž za pomoci kritiky analýza odhaluje nekonzistence a paradoxy v rámci diskurzu, demystifikuje explicitní (ale i implicitní) konstrukty persvazivního nebo manipulativního charakteru⁴⁷ a na závěr usiluje o „očistění“ či zlepšení charakteru diskurzu, a to např. vytvářením pravidel, která do budoucna mohou pomoci zmírnit nebo předejít sociálním nerovnostem v diskurzu.

Z výše uvedeného vyplývá, že mezi důležité pojmy kritické diskurzivní analýzy obecně (tedy nejen DHA), patří kritika. Dalšími dvěma pojmy, se kterými diskurzivní analýza pracuje, jsou ideologie a moc. Ideologii definujeme jako pohled na svět, který je složený z přesvědčení, názorů a postojů, a který je sdílený členy určité sociální skupiny. Pomocí ideologií dochází k udržování či nastolování nerovných mocenských vztahů a jelikož kritická diskurzivní analýza svůj výzkum na problematice mocenských vztahů zakládá, bude nutné při analýze věnovat zvýšenou pozornost jazykovým prostředkům, ale i žánrům umožňujícím vznik či udržení ideologie v rámci diskurzu. Mocí pak rozumíme schopnost jedince prosadit vlastní ideje či postoje nad idejemi a postoji ostatních, a to proti jejich vůli. K prosazení této moci může dojít fyzickou silou či jinými formami, důležité však je, že moc svědčí o nerovném postavení ve společnosti. Důsledným rozbořením diskurzu však můžeme prvky dominance a hegemonie odhalit.⁴⁸

U diskurzivně-historického přístupu se setkáváme s tendencí pracovat s nástroji různých teoretických přístupů, důraz je kladen zejména na tzv. middle-range theories

---

⁴⁷ A to především za pomoci znalosti kontextu a spolupráci s dalšími teoretickými disciplínami.

⁴⁸ HOŘEJŠÍ, M. L. *Martin Reisigl – Ruth Wodaková: Diskurzivně-historický přístup (DHA)*. In: *Studie z aplikované lingvistiky*, roč. 4, č. 6, 1/2015. str. 145–146.

namísto tzv. *grand teorií*, stěžejní je pak snaha tyto odlišné postupy kombinovat a opakovat třeba i několikrát, čímž můžeme minimalizovat neobjektivnost a zaujatost analýzy. Při porovnání diskurzivně-historického přístupu s přístupy ostatními je pak tato spolupráce a propojenost více teorií nejpatrnější právě u přístupu diskurzivně-historického, hovoříme o tzv. principu triangulace, který je založený na konceptu „kontextu“ zkoumajícím problematiku na čtyřech úrovních:

1. bezprostřední, jazykový nebo intratextový⁴⁹ ko-text;
2. intertextový a interdiskurzivní vztah mezi promluvami, texty, žánry a diskurzy;
3. mimojazykové sociální nebo sociologické proměnné a institucionální rámce konkrétního kontextu situace (middle-range theories);
4. širší sociopolitické a historické kontexty, do kterých jsou diskurzivní praktiky vloženy, a které se k nim vztahují (grand theories).⁵⁰

Problematika diskurzu je u diskurzivně-historického přístupu řešena následujícím způsobem. V první řadě je důležitý fakt, že diskurz jako takový nemá vnější hranice, jedná se tedy o tzv. analytikův konstrukt, o velikosti konstruktů pak rozhoduje sám analytik, navíc odlišení jednoho diskurzu od jiných není vždy snadné, počítat by se však mělo se s tzv. interdiskurzivitou, tedy vzájemnou prostupností, respektive vzájemným působením, prvků mezi jednotlivými diskurzy. Diskurzivně-historický přístup vztahuje diskurz k hypertématu neboli *macro-topic*, přičemž ostatní typy kritické analýzy diskurzu tento vztah explicitně nezmiňují.⁵¹

Od samotného diskurzu je nezbytné odlišit *texty*, které definujeme jako podmnožiny diskurzů se schopností uchovávat výsledky mluvnických aktů. Dále s texty přímo souvisí *žánr*, tedy „(...) *socially ratified way of using language in connection with particular type of social activity*“,“⁵² diskurz poté můžeme definovat v rámci určitých textů a žánrů. V rámci diskurzivně-historického přístupu je kladen důraz na intertextualitu a interdiskurzivitu mezi výše definovanými texty, žánry a diskurzy,

---

⁴⁹ Čímž máme na mysli „uvnitř textu“

⁵⁰ WODAKOVÁ, R. *The discourse–historical approach*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 63–67.

⁵¹ HOŘEJŠÍ, M. L. *Martin Reisigl – Ruth Wodaková: Diskurzivně-historický přístup (DHA)*. In: *Studie z aplikované lingvistiky*, roč. 4, č. 6, 1/2015. str. 147.

⁵² FAIRCLOUGH, N. *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London: Longman, 1995. str. 14.

ale i na mimojazykové složky diskurzu, kdy intertextualitu definujeme jako vztah textů k jiným textům, přičemž není podstatné, jestli je k nim odkazováno přímo či nepřímo. Interdiskurzivitu a intertextualitu si znázorníme schématem č. 2, které zobrazuje vzájemné vztahy mezi tématy, žánry, texty a diskurzy:⁵³

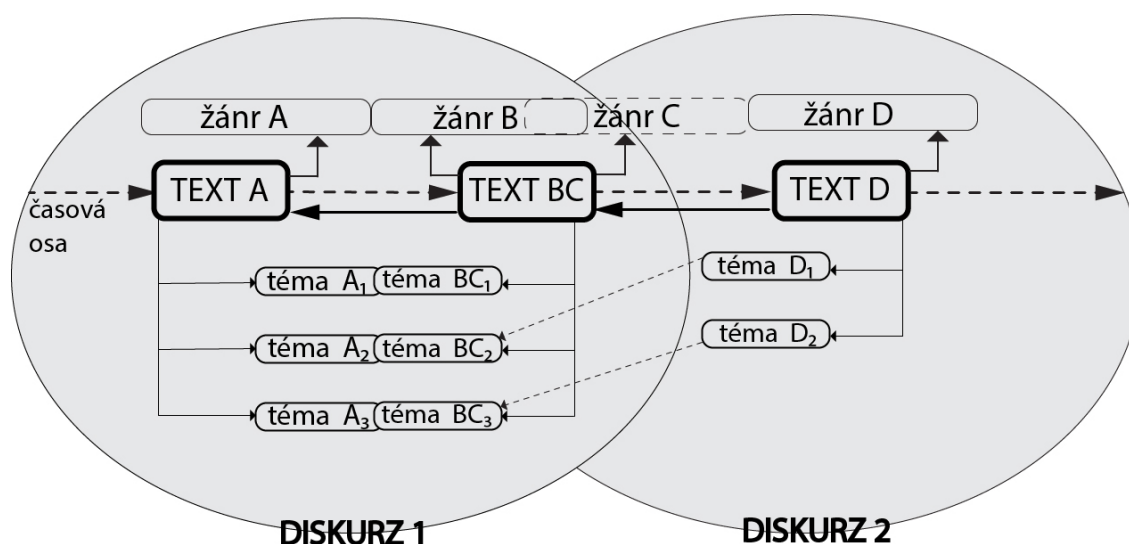

schéma č. 2

Definujeme-li dva diskurzy (diskurz 1 a 2), zjistíme, že tematická složka z jednoho diskurzu může často odkazovat k tematickým složkám z diskurzu druhého. Jako příklad uvedme diskurz školní besedy o bezpečnosti provozu na pozemních komunikacích, kdy může být odkazováno k diskurzu o zdraví či k diskurzu technického vybavení vozidla. Podobně si představme také intertextovost, kdy texty (A, BC, D) jsou vzájemně provázány nezávisle na časovém sledu, nezáleží tedy, jestli je odkazováno k textům aktuálním nebo starším, přičemž intertextovost může být v textu signalizována odkazováním, aluzemi, citacemi apod.

Dalším důležitým pojmem jsou *akční pole*, které mají podobu části sociální reality a jejich význam spočívá v tom, že se podílejí na tvorbě sféry diskurzu. Rozdíly mezi těmito akčními poli spočívají v rozdílech mezi jednotlivými sociálními přístupy v rámci diskurzivní praxe. Například si představme středoškolské prostředí, které bude zahrnovat akční pole „administrativní záležitosti,“ které se liší od akčního pole „tvorba předpisů,“ toto pole se pak liší od pole „propagace instituce“ atd. Hierarchicky níže

⁵³ WODAKOVÁ, R. *The discourse–historical approach*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 66–69.

pod akčními poli nalezneme již zmíněné žánry, které v tomto případě budou mít podobu jednotlivých činností, v našem příkladu středoškolského prostředí tak v rámci akčního pole propagace instituce budou žánry jako: tvorba webových stránek, prezentace na trhu středních škol, tvorba školního časopisu, organizace různých akcí apod.⁵⁴

Podrobně metodologii (nejen) diskurzivně-historického přístupu popíšeme a použijeme v analytické části této práce, tedy při samotné kritické analýze zvoleného diskurzu, nyní však bude potřeba určit alespoň základní principy a nástroje používané v rámci tohoto přístupu. První fází, kterou se diskurzivně-historický přístup zabývá je *určení konkrétních témat* či obsahů zkoumaného diskurzu, poté probíhá samotná diskurzivní analýza, respektive *analýza diskurzivních strategií* zahrnující rozbor argumentačních strategií, a na závěr jsou zkoumány *jazykové prostředky* (typy) *a realizace jazyka* závislé na kontextu (tokeny).⁵⁵

V diskurzu, ve kterém je tvůrci odkazováno k pozitivnímu *my* nebo negativnímu *oni* se s největší pravděpodobností budou vyskytovat nerovné mocenské vztahy, ideologie či diskriminace v různých podobách. K odhalení těchto prvků nám pomůže následující rozbor, který de facto detailněji pracuje s výše uvedenými třemi fázemi, respektive oblastmi:

1. *jak jsou nazýváni* účastníci diskurzu, jakým způsobem je k nim odkazováno (v pojetí lingvistiky);
2. *jak jsou charakterizováni* účastníci diskurzu, jaké přívlastky jsou k popisu jejich vlastností použity;
3. *jakým způsobem tvůrci diskurzu argumentují*, jinak řečeno, jakým způsobem ospravedlňují své názory týkající se diskriminace nebo ideologizace;
4. *jakou formu mají charakteristiky, odkazování a argumentace*, tedy jedná-li se o popis, citaci vědecké autority, vyprávění vlastní zkušenosti nebo jiné;
5. *jakou intenzitu tyto útvary mají*, je-li patrná snaha o útlum nebo zdůraznění ideologie či diskriminace).⁵⁶

---

⁵⁴ WODAKOVÁ, R. *The discourse–historical approach*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 66–69.

⁵⁵ Michal Hořejší: s. 150–151

⁵⁶ WODAKOVÁ, R. *The discourse–historical approach*. In: WODAKOVÁ, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications, 2001. str. 64–73.

Diskurzivně-historický přístup vznikl a rozvíjel se v rámci konkrétních analytických prací. Elementárními principy každého diskurzivně-historického přístupu k analýze diskurzu by měly zahrnovat: *interdisciplinaritu* co se teorií, metodologií a různých přístupů týče, *zkoumání historického kontextu*, *použití middle-range theories namísto grand theories*, *pohyb mezi zkoumaným vzorkem a teorií*, *orientace na problém* (tedy ne na konkrétní jazykové jednotky) a *interpretace výsledků*, která by měla být k dispozici odborníkům, ale i široké veřejnosti za účelem dalšího zkoumání či využití při zkvalitnění diskurzu.

1.3. Ideologie a propaganda

Od původně neutrálního pojmu⁵⁷ se chápání ideologie postupně měnilo, pro naši práci je důležité pojetí ideologie v marxistickém smyslu, tedy jako ideje „vládnoucí třídy“, která legitimizuje svou moc tím, že své vlastní zájmy prezentuje jako zájmy všech, de facto celé společnosti. Tato vládnoucí třída přitom podle Karla Marxe své zájmy, respektive ideologii, prosazuje díky tomu, že je vlastníkem výrobních prostředků a prostředků masové komunikace, médií.⁵⁸

Teorii ideologie široce rozpracoval mimo jiné také filozof Louis Althusser, který v rámci své práce rozlišil represivní státní aparát a ideologický státní aparát. První se vyznačuje samotným vykonáváním moci či násilí, tedy represemi, a řadit mezi něj můžeme např. policii, soudy, armádu, vězení apod. Ideologický státní aparát naopak působí nepřímo, jedná se např. o náboženství, vzdělávací, politické, rodinné či kulturní systémy. Althusser chápe ideologii materialisticky, myšlenky získané v rámci působení ideologie se tak realizují např. prostřednictvím modlitby v rámci náboženství. Důležitý je pro nás fakt, že ideologie pracuje pouze s takovými otázkami, které je schopná řešit. Souvislost můžeme vidět v metodologii propagandy, která se záměrně vyhýbá tématům, která by mohla státní aparát jakýmkoliv způsobem kompromitovat.

Termín propaganda je s ideologií velmi úzce spjat a můžeme jej chápat jako snahu o manipulaci, formování nebo ovlivňování názorů, postojů, mínění či chování lidí. Je nutné upozornit, že tato snaha o manipulaci je záměrná, přičemž manipulátor používá zejména prostředků masové komunikace. Neobvyklá není například manipulace

---

⁵⁷ Neutrální v tom smyslu, jak byla ideologie chápána francouzským osvícenstvím, tedy jako způsoby, jakými docházelo k tvorbě a fungování idejí ve společnosti.

⁵⁸ REIFOVÁ, I. a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. str. 82–84.

s informacemi, záměrné zkreslování skutečnosti atp. Propaganda je využívána zejména totalitními režimy, které se snaží o manipulaci masy a tím i získání si její náklonnosti. V počátcích prosazování totality dochází k zastrašování a používání násilí nezdávka ve chvíli, kdy je však totalita u moci a získala si své „příznivce“, není již potřeba násilí a zastrašování, nejdůležitější funkci pak má ale právě propaganda, jejímž úkolem je dodávání falešných informací a zkreslování reality.⁵⁹

---

⁵⁹ REIFOVÁ, I. a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. str. 192–194.

2. Historický kontext

2.1. Úspěch komunistické strany

V poválečné Evropě nebylo Československo jedinou zemí, ve které se komunistická strana k moci. Po roce 1945 sice strana masovou podporu nezískala, nicméně podařilo se jí obsadit mocensky důležité pozice na ministerstvech v Polsku, Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku. Zklamání z hospodářské krize a z Mnichovského diktátu přivedly obyvatelstvo Československa k tomu, že odmítlo myšlenku obnovení předválečné první republiky a s řešením přišla právě KSČ.

Nastolení vlády jedné politické strany však předcházelo několik událostí, které můžeme označit jako „provokace“ KSČ. Mezi počáteční pokusy o vedení politických procesů s osobami „nevyhovujícími“ straně můžeme jmenovat např. proces s generálním tajemníkem národně-socialistické strany Vladimírem Krajinou, který byl obviněn ze zrady. Komunistická strana se pokoušela o vedoucí postavení v zemi všemi možnými způsoby, proto se Krajinu pokusila postavit před soud a obvinít ze spolupráce s nacisty, přestože v rámci odboje proti nacistům aktivně bojoval. Během šetření však vyšlo najevo, že toto obvinění je falešné a komunisté od něj museli upustit. Toto však nebyl jediný pokus. Londýnský exilový ministr Sergěj Ingr se také stal terčem útoku, při kterém se strana pokusila zabránit jeho návratu do armády, za podpory E. Beneše a exilové vlády se vykonstruovanému procesu vyhnul Ingr. Mnohem závažnějšími událostmi však byla snaha komunistů o rozdělení Demokratické strany na Slovensku, kdy obvinění podle obžaloby připravovali protistátní spiknutí či tzv. mostecká špionážní aféra s podobným obviněním. Tyto snahy o zahájení soudních procesů na základě falešných obvinění zůstaly až do únorového převratu pouze snahami, v narušování právního systému a politických stran však komunisté úspěch zaznamenali.⁶⁰

Počátkem tzv. „vítězného“ února 1948 odstartovalo jedno z nejzásadnějších období moderních dějin Československa. Ideologové komunismu se v podstatě snažili o rozvrácení tradičních hodnot, nastolení hodnot nových, rozklad vztahů, zvyků, ovlivnění myšlení apod. Jedinou přijatelnou ideologií byla na několik desetiletí právě ta marxisticko-leninská a veškerý politický život a myšlenkové směry jí byly bez výjimky

---

⁶⁰ KAPLAN, K., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. str. 5–19.

podřízeny. Nový režim se zásadně postavil proti odkazu Masaryka, Beneše a první republiky a namísto prosazování demokracie byla prosazována teorie o třídním boji a nenávisti. Jednalo se o období nekončící propagandy, která vnucovala vzhlížení k sovětskému bloku, oběťmi perzekuce se stali všichni ti, kdo se nepřizpůsobili ideologickému tlaku a odporovali režimu, všichni ti, kdo byli proti komunistické straně jako jediné možné a správné.⁶¹

2.2. Politické procesy

Vykonstruovaným politickým procesem je proces, který se snaží na základě falešného obvinění zastrašit, zlikvidovat nebo zbavit vlivu osoby, které jsou „nepohodlné“ režimu. V rámci těchto procesů obžalobu a určení trestu neurčovaly soudy, ale sama komunistická strana. Co se politických procesů 50. let týče, jednalo se o osoby, které byly z jakéhokoliv důvodu (zprvu zejména protikomunistické názory) potenciálním rizikem pro komunistický režim. Mezi nejznámější oběti na území tehdejšího Československa patřili Heliodor Píka, Milada Horáková, Rudolf Slánský další.⁶²

Politické procesy vrcholí tzv. monstrprocesy⁶³ v první polovině 50. let – v Maďarsku s László Rajkem, v Československu pak s Rudolfem Slánským. Původ těchto monstrprocesů leží ve sporu Jugoslávie se Sovětským svazem, kdy byly Maďarsko, Bulharsko a Albánie obviněny z údajné snahy o odtržení se od východního bloku. V tamní komunistické straně byly vybrané osoby obviněny ze spiknutí, špionáže, sabotáže, spojení s imperialistickým Západem a dalších „zločinů“. Tento konflikt

---

⁶¹ KAPLAN, K., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. str. 5–19.

⁶² KAPLAN, K. *Politické procesy 50. let v Československu*. In: PERNES, J., FOITZIK, J. (eds.). *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno: Kateřina Mikšová – Nakladatelství Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. str. 107–109.

⁶³ Monstrprocesy byly komunistickou stranou považovány za největší úspěch. Měly za cíl vyvolat strach a šok ve společnosti, a to nejen na celostátní, ale i na mezinárodní úrovni, přičemž celý průběh procesu byl promyšlen a naplánován do sebemenšího detailu včetně trestů.

započal následné čistky v komunistických stranách v celém Východním bloku, a to na příkaz J. V. Stalina.⁶⁴

Zprvu se komunistická strana zaměřovala pouze na osoby režimu „nepohodlné,“ tedy na nekomunisty z jiných politických stran a na církevní představitele. Mezi prvními oběťmi politických procesů v armádě se po nástupu komunistů stal generál Heliodor Píka, který během 2. světové války přišel do úzkého styku s vedoucími představiteli Sovětského svazu. Strach z možného úniku informací o tamních poměrech a Píkova údajná neposlušnost vůči režimu komunisty vedla k jeho obvinění. Podle oficiální obžaloby byl obviněn ze zločinu vojenské zrady, zneužití služební moci a údajné vyzrazení informací britské tajné službě. Po hlavním přelíčení v lednu 1949 byl Heliodor Píka v červnu téhož roku popraven na nádvoří plzeňské věznice.⁶⁵

Zřejmě nejsledovanějším politickým procesem v Československu, ale i v zahraničí byl vykonstruovaný proces s Miladou Horákovou. Obžaloba tvrdila, že Horáková a dalších 12 obžalovaných spolupracovali s americkou rozvědkou a plánovali údajný převrat. Tento proces, známý též jako „Proces s vedením záškodnického spiknutí,“ byl důkladně naplánovaný. Komunisté nenechali nic náhodě a vypracovali přesný scénář, podle kterého se měl celý proces odehrát. Obžalovaní se však několikrát během procesu příkazů nedrželi a radiové vysílání a články v novinách proto musely být cenzurovány stejně jako přepis soudního líčení. Obžaloba na závěr udělila trest smrti 4 z 12 odsouzených – Miladě Horákové, Janu Buchalovi, Oldřichu Peclovi a Závaši Kalandrovi. I přes odpor a žádosti o odvolání trestu, mimo jiné i ze strany zahraničních osobností, byl trest za nespáchané činy vykonán na nádvoří pankrácké věznice v červnu 1950.⁶⁶

Po represích zaměřených na nepřátele komunistického režimu začal Sovětský svaz požadovat hledání zrádců ve vlastních řadách na základě již zmíněné zkušenosti s Jugoslávií. Jednalo se o oběti v rámci samotné komunistické strany a nejvýznamnějším případem je proces s Rudolfem Slánským, který byl i přes vysoké

---

⁶⁴ KAPLAN, K. *Politické procesy 50. let v Československu*. In: PERNES, J., FOITZIK, J. (eds.). *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno: Kateřina Mikšová – Nakladatelství Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. str. 107–109.

⁶⁵ KAPLAN, K., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. str. 88–89.

⁶⁶ Tamtéž, str. 64–72.

postavení v KSČ označen za údajného vůdce spiknutí právě proti komunistické straně. Tento monstrproces byl vykonstruován na základě nařízení Sovětského svazu, přičemž při případné nevoli hrozil Stalin Československu sankcemi. Tehdejší prezident Klement Gottwald ze strachu z těchto represí do procesu nijak nezasahoval, přestože věděl, že obvinění jsou smyšlená. Stalin však chtěl mít celou situaci pod kontrolou, a tak do Československa vyslal své zástupce, kteří měli na celý problém dohlédnout a urychlit jej. Režim záměrně vybral vysoce postavenou osobu, aby celou situaci ještě více zdramatizoval. Slánský byl 5. září 1951 zbaven funkce a na příkaz Sovětského svazu v listopadu téhož roku uvězněn. Následně byl označen za vůdce „Protistátního spikleneckého centra“ a v rámci tohoto procesu pak bylo zatčeno dalších 13 osob, které byly nuceny provést křivou výpověď. Veřejný soudní proces trval týden a na závěr byl Slánský donucen přiznat se ke všem obviněním. V prosinci roku 1952 byli všichni obvinění popraveni na nádvoří pankrácké věznice.⁶⁷

Po Stalinově a Gottwaldově smrti se od roku 1953 politické procesy již objevovaly v menší míře, vězni začali být postupně rehabilitováni a díky amnestiím v 60. letech se dostala na svobodu a byla finančně odškodněna většina odsouzených. Přestože se začala objevovat kritika činitelů z komunistické strany, kteří zneužili moc a podíleli se na konstruování politických procesů, zprvu nebyli tito viníci řádně potrestáni. Monstrprocesy pak vůbec neměly být přezkoumány, komunistická strana se na ně pokusila zapomenout, čímž se snažila udržet si alespoň zbylou část reputace.⁶⁸

Ačkoliv nejsou k dispozici přesné statistické údaje, co se počtu osob postižených politickými procesy a dalšími perzekucemi během komunistické nadvlády týče, spodní hranicí je 257 864 osob, které byly rehabilitovaných zákonem 119/1990 Sb. Toto číslo ale není konečné, nezahrnuje totiž vojenské soudy a další zatajované procesy, stále však zůstává svědkem hrůzných činů tehdejší KSČ a Sovětského svazu.⁶⁹

---

⁶⁷ KAPLAN, K., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008. str. 124–128.

⁶⁸ Tamtéž, str. 214–220.

⁶⁹ Tamtéž, str. 38–40.

2.3. Proměny československého tisku mezi světovými válkami

Tisk v období po První světové válce zaznamenal značné změny, jevem, který však z dob předválečného Rakousko-Uherska přetrval byla koncentrace tištěných médií v okolí politických stran, jednalo se tedy o stranická periodika, která sloužila jako nástroj pro komunikaci politických stran se svými voliči, jmenujme např. národně demokratické *Národní listy*, sociálně demokratické *Právo lidu*, národně socialistické *České slovo* nebo agrárnícký *Venkov*. Vedle starších titulů vznikaly také deníky nové, např. *Lidové Listy*, *Tribuna* či *Rudé právo*. Noviny vycházely ve dvou vydáních – ranním a večerním – přičemž ranní vydání bylo možné považovat za tisk serióznější, objevovaly se zde politické komentáře k různým událostem, ve vydáních večerních se naopak objevovala témata a příspěvky pro čtenáře atraktivnější. Právě večerníky využívaly výraznější grafiky a ve větší míře také fotografie, náklady byly vyšší v porovnání s vydáním ranním a večerníky také předznamenaly příchod éry bulvárního tisku, který byl do té doby v Československu v porovnání se sousedními zeměmi spíše okrajovou záležitostí. Vyšší kvalita tisku navíc umožnila přístup umění do tisku, vznikaly tedy nové časopisy zaměřené na moderní a experimentální umění, životní styl apod.⁷⁰

Vedle tisku v českém jazyce se objevovaly i tituly cizojazyčné, především německy psané – např. deníky *Bohemia*, *Prager Tagblatt*, *Prager Presse* atd. Německý tisk přitom nepůsobil pouze v Praze, ale mimo jiné také v pohraničních oblastech, kde bylo německé obyvatelstvo nezanedbatelnou součástí. Důležité je zejména upozornit na fakt, že přestože byl tisk a celkově právní systém první republiky považován za demokratický a neomezující, stále platil rakouský tiskový zákon, který stanovoval náležitosti pro dobový tisk. Mimo tento zákon pak samozřejmě média musela dodržovat platné zákony, ve 30. letech zejména zákony na ochranu před nacistickým Německem. V meziválečném období také vznikaly větší instituce, v první řadě ČTK jakožto národní tisková agentura po vzoru dalších evropských zemí, dále pak

---

⁷⁰ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 157–160.

vydavatelské domy jako např. Melantrich,⁷¹ Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské⁷² či oficiálně politicky „nezávislý“ Globus.⁷³

2.4. Československý tisk během Protektorátu

Mediální situace během 2. světové války se vyznačuje především zneužitím médií ve prospěch vojenských a politických zájmů. Tisk a ostatní média byly jako nástroj propagandy využívány k ovlivnění názorů, zlepšení morálky, ale i k zatajování informací a ke zmatení nepřítele. Média na území okupovaném nacistickým Německem byla rozdělena na legální (tedy ta kontrolovaná, cenzurovaná a schválená), ilegální a odbojová vedená ze zahraničí. Svou roli ve velké míře posílilo především rozhlasové vysílání, které se stalo nejjednodušší a nejrychlejší cestou přenosu informací.⁷⁴

V září 1938 byl na území Československa uplatněn zákon o dočasném omezení osobních svobod, mimo jiné také svobody projevu. Tímto zákonem se vláda snažila omezit případné nepokoje a situaci uklidnit, kontrole byla podrobena veškerá periodika, dopisy, ale i rozhlas, divadlo a film. Vlivem obsazení pohraničí a postupně i Čech a Moravy kvalita i kvantita mediální sféry značně stagnovala. Zaniklo několik stovek českých ale i německých demokratických titulů, došlo ke zhoršení podmínek pro tisk, slučování vydavatelství a zániku řady politických stran, tím pádem i k poklesu počtu vydávaných tiskovin, především tedy těch stranických. Povoleny byly pouze dvě politické strany – Strana národní jednoty (SNJ) a Národní strana práce (NSP) – přičemž ve svých periodikách kritizovaly liberální systém, výjimečné nebyly ani projevy antisemitismu. SNJ své ideje reflektovala např. v denících *Večer*, *Lidové listy*, NSP pak v deníku *Národní práce*. Na nařízení Německa bylo v říjnu 1938 zakázáno vydávání komunistického tisku, tedy i *Rudého práva*, což však komunisty nezastavilo a stejně jako řada dalších skupin se zaměřili na ilegální vydávání svých periodik.

---

⁷¹ Melantrich byl se svými 11 deníky, 60 týdeníky, 12 čtrnáctideníky, zhruba 40 měsíčníky a dalšími 70 neperiodickými publikacemi největším tiskovým koncernem té doby, vydával zejména publikace Čs. strany národně socialistické.

⁷² Znamé také pod názvem *Novina*.

⁷³ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 161–171.

⁷⁴ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 187–188.

Československá mediální sféra se v době 2. světové války vyznačuje převládající cenzurou.⁷⁵

2.5. Role tisku po 2. světové válce

Košický vládní program, který byl ustaven v dubnu 1945 obsahoval také část o tzv. očistě národa, která zahrnovala nejen vypořádání se s kolaboranty, kteří během 2. světové války jakýmkoliv způsobem spolupracovali s nacistickým Německem, také očistu mediálního a kulturního života, o které se začalo starat nově vytvořené ministerstvo informací, v jehož čele stanul představitel komunistické strany Václav Kopecký. Tato očista a snaha o kulturní rozmach byla složitá hlavně z toho důvodu, že československá kulturní scéna během války přišla o některé významné umělce a spisovatele.⁷⁶

Poválečný tisk zaznamenal několik změn, mezi ty nejdůležitější pak patřila zásada, podle které byla tištěná média majetkem národa a nesměla tak být zneužita k výdělečné činnosti osoby nebo skupiny osob, přičemž docházelo ke kontrolám a regulacím. Dalším příkladem poválečných proměn tisku v Československu byl zákaz bulvárního tisku, jehož rozvoj v meziválečném období byl po roce 1945 kritizován. Zánik postihl zejména ty deníky spojené s politickými stranami, které nebyly povoleny. Některé noviny povoleny sice byly, ale musely změnit název (Svobodně slovo, Lidová demokracie...) ⁷⁷ a řada předválečného tisku, který byl za války zakázán, byl opět legální – např. Rudé právo, Národní osvobození, Právo lidu apod. Spolu s obnoveným tiskem také vznikaly deníky nové, jmenujme např. Práci, Mladou frontu, Svobodné noviny, atd. Regulace byla možná nejen díky nově ustaveným orgánům pro kontrolu, ale také přidělováním papíru, které spadalo do agendy tiskového odboru a které bylo důsledkem především ekonomické vyčerpanosti poválečného Československa. Celkově platí, že počet deníků i týdeníků byl oproti předchozímu protektorátnímu období nižší,

---

⁷⁵ Tamtéž, str. 193–195.

⁷⁶ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 218–221.

⁷⁷ Dříve České slovo a Lidové listy.

oblast tisku tedy opět zaznamenala stagnaci, která byla ještě prohloubena následujícím totalitním obdobím.⁷⁸

Pro shrnutí dodejme, že období mezi lety 1945–1948 se vyznačuje politickým střetem příznivců komunistické společnosti a příznivců socialisticky modifikované verze západní demokracie, který se promítl do všech sfér veřejného a soukromého života, tedy i do tisku, respektive médií celkově. Veřejný prostor v tisku se stal prostorem pro konfrontaci politických názorů komunistů a nekomunistů. Komunistická vize jako taková ve společnosti převažovala a vliv strany se postupně upevňoval. Prvotní ideály o svobodné a očištěné kultuře se realitě pomalu vzdalovaly a KSČ si postupně připravovala prostor pro svou vládu jedné strany.⁷⁹

2.6. Tisk v Československu po únoru 1948

Ve druhé polovině února 1948 měla KSČ již prakticky neomezený vliv. V poválečném období strana v rámci ministerstva informací dosadila do významných funkcí své představitele, komunisté tak snadno ovládli rozhlas, ale i tisk, jehož vydávání bylo bojkotováno odborovým revolučním hnutím, tím pádem čtenáři neměli k dispozici pluralitu názorů, a tedy ani objektivní noviny, přičemž opozičním stranám bylo publikování tisku zakázané. V rámci tzv. Akčního výboru Svazu českých novinářů došlo k postupnému vyloučení veškerých novinářů, kteří nesouhlasili s idejemi KSČ, zákaz publicistické činnosti tak dostali Ferdinand Peroutka či Pavel Tigrid a řada dalších. Vedle tohoto výboru dále existovaly výbory v každé další organizaci a měly de facto za úkol zbavit se opozice.⁸⁰

Již v březnu a dubnu 1948 ministerstvo informací revizí zákonů vymezilo pravidla vydávání tisku, znárodněním polygrafických podniků si posléze KSČ pojistila kontrolu tiskáren. Vzhledem ke sloučení Komunistické strany se stranou Československé sociální demokracie zanikl jeden z nejstarších politických deníků na území Československa, tedy Právo lidu, jehož dosavadním odběratelům bylo místo něj odesíláno Rudé právo. V roce 1948 došlo k zákazu vydávání téměř 600 tiskovin

---

⁷⁸ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 218–239.

⁷⁹ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 239–242.

⁸⁰ Tamtéž, str. 247–249.

publikovaných především opozičními stranami, omezení a zákazy ale postihly také kulturní periodika, jako např. Akord, Kritický měsíčník, Listy či časopis Vyšehrad, Kytice atd. V průběhu téhož roku se funkce médií výrazně změnila, stala se nástrojem propagandy, veškerá média byla kontrolována socialistickou ideologií a jakékoliv jiné názory byly potlačeny. Svaz čs. novinářů byl řízen stranou, která svůj program a kontrolu organizací ustavovala na sjezdech KSČ.⁸¹

Média v poválečném komunistickém Československu se nestala pouze nástrojem propagandy, ale měla také podle představy sovětské ideologie chránit občany své země. V tomto směru přitom měla pomoci cenzura, která se starala o izolaci od domácích či zahraničních „nesouhlasných“ idejí a přinesla tak obyvatelům „správný“ pohled na svět a politiku.⁸² Pro kontrolu tiskovin a rozhlasu bylo ustaveno kulturní a propagační oddělení v rámci ÚV KSČ, v jehož čele stanuly jednotlivé krajské oddělení, v 50. letech však kontrolu a řízení tisku převzala tzv. Hlavní správa tiskového dohledu, což byl prakticky cenzurní úřad, v rámci kterého cenzoři kontrolovali veškeré tiskoviny a mediální produkty před jejich samotným vydáním. Cenzorem neschválené tiskoviny, filmové záběry či rozhlasové nahrávky nemohly být publikovány a neuposlechnutí cenzora bylo považováno za porušení zákona.⁸³

Novinkami v 50. letech byl tzv. závodní a okresní vesnický tisk. Jednalo se o noviny a časopisy, které byly vydávány jednou týdně. V případě závodních novin se o organizaci a vydávání staral podnik v rámci kterého tiskoviny vycházely, články přitom psali sami dělníci a zaměstnanci, u okresních vesnických novin se pak o vydávání staraly okresní národní výbory, obsah byl zaměřen zejména na propagaci a organizaci zemědělské výroby. Publikace řady závodních novin však byla z důvodu neaktuálnosti jednotlivých vydání a špatné organizace pozastavena. Další rušení se týkalo časopisů, které byly v rozporu s představami KSČ. V první polovině 50. let došlo k zákazu či sloučení téměř 100 časopisů, dále došlo ke snížení nákladu a periodicity tiskovin, celkem v Československu v polovině 50. let vycházelo pouze 8 deníků, 1 večerník a 13 krajských týdeníků. Regulaci podléhala také cena tisku, která byla jednotná nezávisle na počtu stran. Největším vydavatelem byla pochopitelně

---

⁸¹ Tamtéž, str. 250–256.

⁸² Cenzura byla součástí československé mediální scény po celou dobu vlády jedné strany až na výjimku v roce 1968, kdy došlo na krátký časový úsek k oslabení moci KSČ.

⁸³ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 256–258.

Komunistická strana, která vydávala deník Rudé právo a Nová svoboda, týdeníky v jednotlivých krajích a další zájmové časopisy a periodický i neperiodický tisk, vedle KSČ pak mohla deníky publikovat také Československá strana socialistická (Svobodné slovo) a Čs. strana lidová (Lidová demokracie). Důležitým vydavatelem bylo Revoluční hnutí s návazností na KSČ, které vydávalo deník Práce a další tematické časopisy a noviny jako např. Odborář, Práce a mzda, Technické noviny apod. Mezi periodický dobový tisk zaměřený na kulturu patřil např. časopis Tvorba, znovuoobnovený Var, Literární noviny či brněnský Host do domu. Vlivem omezení a zákazů na území komunistického Československa vznikaly i útvary nové, které však vycházely exilově. Těsně po nástupu komunistů k moci tak v roce 1949 vznikla Skutečnost, dále roku 1956 Svědectví nebo Studie o 2 roky později. Exilový tisk byl vydáván také představiteli exilových politických stran, jednalo se např. o České slovo, Národní střed, Národ, Rozpravy či Tribuna.⁸⁴

---

⁸⁴ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 258–276.

3. Kritická analýza vybraných textů

3.1. Profil deníku Rudé právo

Prvnímu vydání Rudého práva předchází politický rozkol, který proběhl v sociálně demokratické straně. Levice a pravice se po střetu názorů rozštěpila, zároveň se však rozdělil i deník spojený právě se sociálně demokratickou stranou – Právo lidu. V září těsně před sjezdem strany předseda výkonného výboru soc. dem. strany Antonín Němec vyzval k nesouhlasu a odstoupení všech odpůrců stranické levice, vytvořil tak novou redakci v Beaufortově tiskárně, s Němcem odešel i šéfredaktor Josef Stivín. To mělo za následek, že 18. září 1920 vyšly dva deníky hlásící se k sociálně demokratické straně – Právo lidu, tedy pravice, která se přesunula do Beaufortovy tiskárny, a Staré Právo lidu, tedy levice, která zůstala v Lidovém domě a nadále se hlásila k původnímu dělnickému socialistickému deníku. Němec se posléze snažil zamezit vydávání Starého Práva lidu a soudním nařízením toho také docílil, redakci proto nezbylo než najít pro list nový název a 20. září 1920 vyšel Večerník Rudého práva, o den později, tedy 21. září 1920 pak první vydání deníku Rudé právo.⁸⁵

Prvním šéfredaktorem se stal Bohumír Šmeral, přičemž v redakci v průběhu let působili významní umělci, politikové a novináři, mezi kterými jmenujeme např. Ivana Olbrachta, Antonína Macka, Josefa Horu, Jana Skálu, Marii Majerovou a další. Vydání v období první republiky se věnovala zejména plánovanému XIII. sjezdu soc. dem. strany a jejímu průběhu a poté bojům proti odštěpené části soc demokratické strany. V prosinci 1920 byla redakce Rudého práva policejním zásahem vyvedena z Lidového domu na základě žaloby, podle které nemělo nově vzniklé Rudé právo na majetek nárok, redakce se tedy přesunula do tiskárny Grafie, odkud se v květnu 1927 přesunula do vlastních prostor. S označením „orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické“ vycházelo Rudé právo až do května 1921, kdy došlo na sjezdu soc. dem. levice k ustanovení Československé strany komunistické a deník se tak stal jejím ústředním orgánem.⁸⁶

Redakce Rudého práva vydávala také již zmíněný Rudý večerník, jehož vydávání bylo pozastaveno v r. 1934 kvůli finančním a politickým problémům,⁸⁷

---

⁸⁵ DOLEJŠÍ, V. *40. let Rudého práva*. Praha: SNPL, 1960. str. 19–30.

⁸⁶ Tamtéž, str. 30–48.

⁸⁷ Rudý večerník posléze nahradily Haló-noviny.

a týdeník Tvorba založený F. X. Šaldou a vycházející od r. 1928 až do počátku okupace. Publikace Rudého práva byla několikrát v průběhu 20. a 30. let pozastavena kvůli obsahu, vždy však byla obnovena. Jako nástroj strany deník pochopitelně kritizoval nekomunistické názory, později ve 30. letech se také stal nástrojem na obranu republiky a boje proti fašismu, čímž si získal velkou popularitu u čtenářů.⁸⁸

Na pozici šéfredaktora byl těsně před válkou nově dosazen šéfredaktor Jan Šverma, který se výrazně podílel na upevnění pozice Rudého práva. Vzápětí po přijetí Mnichovského diktátu bylo vydávání Rudého práva nacistickým Německem zakázáno, dále však vycházelo ilegálně i v období druhé světové války, legálně opět začalo vycházet od 6. května 1945, kdy pomohlo KSČ zejména při upevňování moci, jež vyústilo v únorovou revoluci. Po nastolení vlády jedné strany v únoru 1948 se Rudé právo stalo hlavním nástrojem KSČ při budování socialismu.⁸⁹

3.2. Formát deníku

Formát deníku Rudé právo se v období předválečném a poválečném odlišoval. Co se názvu deníku týče, ve 20. a 30. letech byl umístěn uprostřed titulní strany, pod ním se pak menším písmem nacházel podtitul „*Ústřední orgán československé sociálně demokratické strany dělnické*“, který byl po odštěpení a vzniku komunistické strany změněn na „*Ústřední orgán československé strany komunistické*.“ V poválečném období byl název deníku přesunut do levého horního rohu titulní strany, a nad ním se nacházel proslulý slogan Marxova Komunistického manifestu: „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“, a informace o stranické příslušnosti byla pod názvem deníku dále zachována. V předválečné verzi byly náležitosti ohledně vydání, tedy místo a datum vydání uvedeny nad názvem, číslo a ročník deníku pak v levém horním rohu, ve verzi poválečné se datum nacházelo vlevo od názvu, vpravo od něj pak ročník, číslo a cena výtisku.

Zaměříme-li se na obsah a uspořádání článků, v záhlaví předválečné i poválečné verze se často objevoval nejdůležitější obsah aktuálního vydání, jednotlivé texty byly rozděleny do sloupců oddělených svislými čarami. Odlišností předválečných a poválečných titulků bylo, že titulky 20. a 30. let byly psány vždy s tečkou na konci,

---

⁸⁸ DOLEJŠÍ, V. *40. let Rudého práva*. Praha: SNPL, 1960. str. 48–73 (Naše RP)

⁸⁹ BEDNAŘÍK, P., JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. str. 209–212.

ve verzi poválečné však už tečka byla vypouštěna. Na úvodní straně se v obou verzích nacházely aktuální informace, především události spojené s politikou a zemědělskou výrobou, přičemž texty zpravidla pokračovaly na dalších stranách. Uvnitř deníku se pak mimo jiné nacházely texty s tématem domácí a zahraniční politiky, komentáře k různým událostem sestavené z dopisů čtenářů, texty o úspěších průmyslu, zemědělství, dále také kulturní rubriky a sport a zejména aktuální informace ze Sovětského svazu, a to především ve verzi poválečné. U námi zkoumaného vzorku z listopadu 1952 se rozsah deníku pohyboval v rozmezí 4–8 stran,⁹⁰ což platí také pro další vydání po roce 1950.⁹¹

3.3. Kritická diskurzivní analýza veřejného procesu

Veřejný politický proces vedený s Rudolfem Slánským a s jeho tzv. protistátním spikleneckým centrem byl v deníku Rudé právo reflektován v období 20.–28. listopadu 1952 každý den, přičemž jeho přípravy totalitní zřízení připravovalo dlouho dopředu. Záznam samotného soudního přelíčení pak vycházel od 21. listopadu logicky s jednodenním zpožděním. Detailní analýzou těchto vydání prezentujících veřejný politický proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským získáme detailní pohled na problematiku totalitního tisku a jeho jazyka využívaného k propagandistické činnosti v období politických procesů 50. let. Tento nově vzniklý způsob mediální komunikace využívaný totalitní ideologií byl v modifikované verzi součástí mediálního prostoru až do převratu v roce 1989⁹².

3.3.1. Charakter zkoumaného diskurzu

Charakter vybraných textů, a celkově všech mediálních útvarů v totalitním Československu byl koncipován s ohledem na potřeby vlády jedné strany, média tedy byla v té době charakteristická svým jednostranným pohledem na veškeré národní i zahraniční dění. S tím souviselo i užití jazyka v případě mediální komunikace, který byl podřízen totalitnímu systému, a který se vyznačoval vysoce manipulativní funkcí,

---

⁹⁰ Počítáno včetně titulní strany.

⁹¹ Na detailní výzkum Rudého práva ve 20. a 30. letech bohužel nemáme v této práci prostor, proto uvádíme pouze rozsah vydání od roku 1950, které jsou snadno dohledatelné v internetovém archivu.

⁹² Více se analýze textů Rudého práva z pozdějších let věnuje např. Petr Fidelius ve své práci Řeč komunistické moci (2016).

vybrané lexikum a tematická struktura médií pak fungovala jako podpora idejí tehdejší vlády jedné strany.

Jak už jsme zmínili výše, deník Rudé právo v devíti dnech reflektoval událost, která se stala centrem mediálního prostoru v Československu v první polovině 50. let. V rámci pravidelného přísunu informací se oficiální orgán KSČ zaměřil na veřejnou likvidaci nepřátel strany, přičemž byl jasně prezentován negativní obraz „jich“ a pozitivní obraz „nás“. Na jedné straně tedy stáli zrádci, spiklenci a posluhovači imperialistického západu (tedy „oni“), na straně druhé svobodná lidově demokratická československá republika (tedy „my“), přičemž autor komunikátů dával jasně najevo svůj postoj, což je problematické už proto, že ve většině případů nedošlo k dodržení požadavků předpokládaného žánru – tedy novinové zprávy – kde by silně hodnotící a komentující projevy autora textu neměly být přítomné. Účastníci diskurzů byli tedy ve značně protikladném vztahu, kdy obžalovaní byli postaveni do role spiklenců, zrádců, špiónů a účastníků plánovaného puče, kdežto československý lid byl naopak prezentován jako svobodný, pracující a nevykořisťovaný národ.

Bez jakýchkoliv pochyb budeme v první řadě hovořit o diskurzu politickém, což de facto potvrzuje již zmíněné stranické napojení deníku, s čímž také souvisí jeho silně ideologický charakter. Totalitní tisk se vyznačuje již jmenovanou snahou o manipulaci, zastrašování a udržení dosavadních mocenských vztahů. Nutné je však zařadit texty také do diskurzu žurnalistického, přičemž na základě žánrové různorodosti a zastoupení dalších útvarů (tedy nejen publicistických či zpravodajských) bude však pro naši práci vhodnější zvolit spíše označení diskurz mediální. Podíváme-li se na shodné prvky diskurzu politického a mediálního, zjistíme, že oběma diskurzům je vlastní snaha přesvědčit a ovlivnit názor a postoj recipienta, o manipulaci a získání přízně příjemce, v případě diskurzu politického pak jde o získání voliče.⁹³

---

⁹³ V politickém diskurzu však v době komunistického monopolu nešlo ani tak o získání přízně voliče jako spíše o manipulaci příjemce, maskování a zatajování skutečnosti a konstrukci vlastní reality.

3.3.2. Analýza vydání ze dne 20. listopadu 1952⁹⁴

Již 20. listopadu v deníku vyšlo znění žaloby státního prokurátora Josefa Urválka, přičemž způsob prezentace této kauzy se od vydání následujících dnů lišil hned v několika směrech. Pro všechna vydání Rudého práva bylo shodné umístění hlavního tématu aktuálního vydání – to se nacházelo v rámečku v pravém horním rohu hned vedle názvu deníku, v období probíhající kauzy s Rudolfem Slánským byla kauza označována substantivy *výpověď*, *proces* nebo *výslech* a až na výjimky z 23. a 28. 11. byl politický proces uváděn jako jediné hlavní téma deníku. Co se zmíněných odlišností týče, ve vydání z 20. listopadu znění žaloby státního prokurátora nebylo rozděleno titulky či mezititulky tak, jak je tomu u vydání od 21. listopadu dále, žaloba je přesto členěna na jednotlivé části, které jsou číslovány římskými číslicemi, přičemž každá část se orientuje na různou problematiku, odvětví, ve kterém protistátní spiklenecké centrum v čele s Rudolfem Slánským mělo údajně působit. Další zajímavostí je, že u výtisku z 20. listopadu nezačíná téma na titulní straně deníku, ale až na straně třetí, kdežto u vydání z následujících dnů, je kauza prioritním tématem a je iniciována hned na úvodní straně.

Komunikát nyní rozdělíme na hypertémata, která mají shodnou komunikační funkci, tedy funkci persvazivní, jejich cílem je snaha přesvědčit recipienta o významu hierarchizovaných událostí. Výběr témat je důležitý především z hlediska nastolování témat, tedy *agenda-setting*, kdy autor rozhoduje, která témata budou realizována, v tomto případě měl tak tvůrce textu možnost zamlčet okolnosti, které by mohly totalitní systém poškodit.

Jak jsme již zmínili výše, žalobu J. Urválka redakce nerozdělila titulky, můžeme tedy říci, že byla částečně zachována struktura původního útvaru. Je důležité upozornit, že hypertémata, která se vyskytují v této žalobě, se opakují v průběhu celého procesu, a to především v průběhu výslechů všech obžalovaných, přičemž autor záměrně stupňuje závažnost celé situace, kdy gradace od méně závažných prohřešků k nejtěžším zločinům podporuje efekt dramatičnosti, který byl důležitým prvkem totalitní propagandy. Příjemce tak byl v tomto případě na začátku uveden do problematiky, byl informován o spiknutí a snaze o nadvládu imperialistických mocností, dále o prohřešcích spikleneckého centra, jako byla např. snaha o spolupráci

---

⁹⁴ Všechny ukázky uváděné v této podkapitole jsou autentickým přepisem z vydání Rudého práva ze dne 20. listopadu 1952.

se západními velmocemi, sabotáž, špionáž, maření budování socialismu, sabotáž hospodářství a průmyslu, napojení na sionistické organizace a výčet vyvrcholil přípravami likvidace prezidenta Gottwalda. Dále totalitní propaganda využívala již zmíněného prvku opakování, byť často nepravdivých informací, které se do podvědomí čtenáře po nějaké době vstíply a nebylo již podstatné, jestli byly pravdivé nebo ne. Níže uvedený výčet hypertémat de facto odráží obsahovou strukturu kauzy ve vydání ze dne 20. listopadu 1952 a poskytne nám pohled na témata, která byla během tohoto i následujících procesů totalitní propagandou použita jako nástroj boje proti nepřítelům ideologie a lidu. Gradace tematické závažnosti je patrná na první pohled:

1. snaha imperialistických mocností o světovládu;
2. budování spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským, likvidace KSČ zevnitř;
3. špionáž, napojení na západní rozvědky;
4. maření budování socialismu a hospodářského rozvoje, pozitivní hodnocení socialismu;
5. prozápadní zahraniční politika, bojkot přátelských vztahů se SSSR;
6. spiklenecké centrum tvořené emigrací, restituce na úkor blahobytu občanů Československa;
7. infiltrace armády, sabotáž Košického vládního programu;
8. infiltrace bezpečnostních složek, maření vyšetřování tajných činností;
9. napojení na sionistické organizace, likvidace SSSR západními velmocemi prostřednictvím Izraele;
10. prezident Gottwald jako překážka kontrarevoluce, která musí být odstraněna;
11. spiklenecké centrum jako nástroj americko-anglického imperialismu, plánování války;
12. rekapitulace prohrůšků a zločinů, pozitivní prezentace prezidenta Gottwalda;
13. seznam obžalovaných, žaloba.

Základním rysem zkoumaného textu, který se dále opakuje i ve vydáních dnů následujících je bezesporu negativní prezentace spikleneckého centra, jeho spojenců a imperialistického Západu. Označení těchto účastníků diskurzu negativními atributy v textu značně převažuje na úkor hodnocení pozitivních, přičemž tato označení jsou realizována prostřednictvím substantiva a atributu.

Výběr výrazových prostředků podporuje komunikativní funkci daného útvaru, v případě námi analyzovaného textu tedy budeme předpokládat, že vybrané lexikum bude nejúčinnějším nástrojem persvazivní funkce. Substantiva označující nepřátele totalitního režimu ve většině případů už sama o sobě nesla negativní hodnocení, která měla za úkol dokázat páčání škod na československém lidu a socialistickém táboru lidově demokratických republik, nejviditelnější je to například u substantiv ve spojeních *vykořisťovatelé Československa, váleční žháři, zrádci československého lidu, zločinecká sebranka, špion výzvědné služby, nepřítelé lidu, spiklenci, protistátní živly* apod. Tato substantiva jsou poté následována přívlastky zdůrazňující negativní charakter označovaných, jedná se zejména o atributy vyjádřené adjektivem: *podlý zrádce, špionážní organisace*⁹⁵, *škůdcovská činnost, špinavá činnost, národní hospodářství je vydáno do zločinných rukou, plány špinavých a nelidských žoldnéřů, úlisný, usilovný sionista* a další. Všimnout si můžeme také označování nepřátelského tábora substantivy, která v první řadě nenesou negativní hodnocení, jsou neutrální, negativní konotaci získávají až v kombinaci s atributem: *představitel mezinárodního sionismu, agentura z řad zrádců dělnické třídy, organizace americko-anglických výzvědných služeb, nepřátelská činnost/práce, příslušník spikleneckého centra* a jiné.

Činnost vykonávaná nepřáteli je vyjádřena slovesy, která také sama o sobě nesla negativní hodnocení, většinou v souvislosti s připravováním spiknutí či se záškodnickou aktivitou namířenou proti Československu: *zosnovali spiknutí, zneužívaje postavení, zrazovala zájmy komunistického hnutí, zanedbávali rozvoj, mařili výstavbu* a další, aktivity jsou však vyjádřeny také slovesy neutrálními, jež při konkrétní realizaci nesla negativní konotace: *uskutečňoval imperialistické plány, zločinně vytváří podmínky, působili v zájmu západních imperialistů, spolupracovala s nejreakčnějšími elementy, připravovala půdu pro odtržení československého tábora, podporovala Benešovu kliku* a podobně.

Naproti tomu československý lid byl vždy označován substantivy pozitivního charakteru, která měla reflektovat jeho jednotnost, soudržnost a ideologické smýšlení a vztah k Sovětskému svazu: *socialistický tábor míru, pevné spojení a přátelství se Sovětským svazem, tábor demokracie, lidově demokratické zřízení, dělnická třída* a jiné,

---

⁹⁵ V prepisech výpovědí, ukázek a všech textů respektujeme původní záznam v deníku *Rudé právo* a tak i dobově platnou pravopisnou normu (především ve slovech latinského a řeckého původu např. *organisace, president, buržoasie*, atd.)

co se atributů týče, vyskytovaly se pouze ty pozitivního charakteru, které navíc upozorňovaly na sílu a jednotnost Československa a SSSR: *pevné spojení a přátelství se Sovětským svazem, pokrokovým silám v Československu, tábor demokracie, lidově demokratického Československa, radostný a šťastný život našeho lidu, země hospodářsky silná* a další, přičemž v závěru textu je pozitivní prezentace skupiny *my* vystupňována: „(...) díky *obezřetnosti, prozíravosti a rozhodnosti vůdce československého lidu, (...), díky neochvějně věrnosti československého lidu, (...), díky nezdolné věrnosti našich národů (...), bylo spiknutí rozdraceno (...)*. V této závěrečné pasáži je několikrát zmíněno jméno prezidenta Klementa Gottwalda, který je označován jako vůdce vždy připravený bojovat proti nespravedlnosti páchané na československém lidu, přičemž několikrát je v textu zmiňována také neomylnost jak Komunistické strany Československa, tak Sovětského tábora míru:

1. „*Pro budování socialismu v Československu dala Komunistická strana jasnou směrnicí, co nejrychleji likvidovat neblahé následky okupace a války, vytvořit předpoklady pro socialistickou přestavbu země a tím pro postupné a trvalé zvyšování životní úrovně lidu. Ve smyslu této jediné správné politiky, odpovídající zájmům lidu, (...), aby (...) byla vytvořena pevná a trvalá základna pro nepřetržitý vzestup blahobytu lidu. Jak ukazují zkušenosti Sovětského svazu, jiné cesty k vítězství socialismu a k zajištění blaha a štěstí lidu není.*“

Ve výše citovaném textu je snaha totalitní ideologie o manipulaci patrná hned v několika směrech. Tím prvním je pozitivní hodnocení strany, tedy její snaha o znovunavrácení blahobytu československému lidu. Patrný je také určitý způsob zastrašování „*jediné správné politiky,*“ tento výrok je však vzápětí zmírněn poukazem na to, že straně jde pouze o dobro lidu, tímto také autor textu příjemci podsouvá nutnost být zavázaný Sovětskému svazu. V textu je několikrát reflektována i všemohoucnost prezidenta Gottwalda a KSČ:

2. „*(...), že pokud je v čele strany a státu soudruh Klement Gottwald, (...), je zcela vyloučeno, aby ve šlépějích TITA uchvátili moc ve straně i ve státě a uskutečnili tak naději západních imperialistů (...).*“
3. „*Díky bdělosti a pohotovosti bezpečnostních orgánů byl tento pokus amerických imperialistů zmařen.*“

Autor textu sám sebe pokládá za člena sociální skupiny, do které je řazen i předpokládaný recipient komunikátu, tedy do skupiny *náš/československý lid*, čímž dochází k naplnění snahy o ztotožnění se s „poškozeným lidem“.⁹⁶

Vrátíme-li se ještě zpět ke struktuře textu v tomto vydání, všimneme si, že hodnotící a analyzující záměry autora střídají citace výpovědí jednotlivých viníků či svědků. Tyto citace jsou uvozeny jménem účastníka a spojením (*k tomu*) *vypovídá/vypověděl*. Těmito citacemi je realizována potřeba autentičnosti a podání věrohodných důkazů o nepřátelských záměrech obviněných. V samotných výpovědích obžalovaní často opakují to, z čeho byli obviněni, patrně je zejména přijetí viny, které je dílčím tématem opakujícím se u všech obviněných, je zároveň potřeba doplnit, že způsob jazykového vyjadřování obviněných byl přejímán od obžaloby. Téma přijetí viny mělo opět sloužit ve prospěch totalitní propagandy tím, že podporovalo tezi o moci socialistického režimu a zároveň ukazovalo, co čeká nepřátele režimu, tak došlo také k realizaci konstrukce útvaru zastrašujícího charakteru.

Jazyk konstruktů je v případě tohoto vydání konstantní, není narušován defektními syntaktickými konstrukcemi, neodlišuje se od dobové spisovné normy. Důležité je upozornit zejména na fakt, že v rámci přejímání jazyka byla spisovná čeština téměř ve všech případech zachována i u obžalovaných.⁹⁷ Tyto výpovědi byly značně automatizované, opakovaly se u více obžalovaných a působí tak mnohdy uměle, a to především z toho důvodu, že postrádají jakoukoliv originalitu, což svědčí o důkladném plánování procesu a všech výpovědí ze strany disponentů totalitního systému:

4. „*Ke své špionážní a podvratné činnosti jsem potřeboval také zpráv z lidově demokratických států. (...)*“
5. „*Moje vina na smrti Jana ŠVERMY, jak jsem o ní vypověděl, je zločinem, který těžce poškodil KSČ a je součástí mé nepřátelské činnosti.*“

Opakovaným jevem je používání expresivních výrazů negativního významu ve spojení se spikleneckým centrem a Západem, které jsou realizovány v rovině

---

⁹⁶ Tímto postupem je zároveň posílena uvěřitelnost autorových názorů, autor si získává přízeň příjemce, ten vidí autora jako sobě rovného, jako někoho, kdo bojuje za jeho práva.

⁹⁷ Toto platí na základě krácených citací ve vydání z 20.11. Více se na jazyk obžalovaných zaměříme v analýzách příslušných vydání.

lexikální. Jmenujme například *fašistické živly*, *politická banda*, *zločinecká sebranka*, *sluha buržoazie*, *zaprodanci Beneše*, *nepřátelské živly*, *úlisný sionista* a jiné.

Dobově oblíbené, tzv. módní výrazy hrály v roli propagandistického jazyka také významnou roli. Jejich častým opakováním se z nich však stávala klišé, přičemž stejně jako ostatní výrazy spojené s účastníky spiknutí nesly i tyto lexikální jednotky negativní konotace. Typickými příklady jsou např. *živly*, *klika*,⁹⁸ *imperialisté*, *obojetníci*⁹⁹ či *zaprodanci*.

Navzdory převažujícímu spisovnému kódu lze nalézt několik odchylek, které jsou realizovány jednak prostřednictvím výpovědi obžalovaných (hypokoristikum *propria* Rudolf, tedy „**Rudla**“), jednak také v rámci vyjadřování samotného autora (hypokoristikum apelativa: „**miláčka** národa, národního hrdinu Julia Fučíka“). Autor také v jednom případě použil přirovnání „(...) *se vrhli po válce z Londýna jako kobyly na území osvobozeného Československa* (...)“ přirovnáním ke hmyzu se tak totalitní propaganda snažila o prohloubení nenávisti ze strany příjemců.

3.3.3. Analýza vydání ze dne 21. listopadu 1952¹⁰⁰

V tomto vydání je příjemci veřejně přístupný oficiální soudní proces se spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským. Jak už jsme poznamenali výše, vydání od 21. listopadu (včetně) reflektují kauzu hned na úvodní straně, v tomto případě ji autor prezentuje jako *Výpověď obžalovaného Rudolfa Slánského*. Na titulní straně je různými způsoby reflektován pohled na kauzu záškodnického spiknutí, konkrétně se jedná o úvodník redakce, nalezneme zde však i dopisy „rozhořčených“ čtenářů, tedy *pracujících lidu*, jejichž autorství nelze jednoduše doložit. Totalitní propaganda je totiž charakteristická konstrukcí vlastní reality, tím pádem nemůžeme potvrdit, zda *R. ČERVENÁ, tkadlena závodu 01, Lina n. p.* z Jaroměře skutečně vyjádřila obavy o všechny *pracující a milovaného prezidenta Gottwalda* nebo je to pouze promyšlený konstrukt ideologie se snahou o manipulaci recipienta. Na druhé až čtvrté straně se

---

⁹⁸ Výraz *klika* je totalitní propagandou prezentován v negativně, chápeme jej jako politickou skupinu, většinou spojovanou s bývalým prezidentem Benešem či Titem v Jugoslávii, která měla údajně škodit zájmům československého lidu a Sovětského svazu.

⁹⁹ Tímto výrazem byl v dobovém jazyce označován příslušník komunistické strany a zároveň spojenec nepřátelského Západu.

¹⁰⁰ Všechny ukázky uváděné v této podkapitole jsou autentickým prepisem z vydání Rudého práva ze dne 21. listopadu 1952.

nachází přepis soudního procesu tak, jak byl předem naplánován režimem. Je na každé straně uvozen velkým titulkem *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským* a podtitulkem VÝSLECH OBŽALOVANÉHO RUDOLFA SLÁNSKÉHO, který již předjímá samotný obsah.

Jednotnost komunikátu je opět nabourána mezititulky, kterými autor text rozdělil a které mají silně hodnotící charakter. Zatímco titulky na úvodní straně ještě nenesou výrazné negativní hodnocení, ale pouze odkazují k tematické složce: *PŘED SOUDEM LIDU, Nikdy nezapomeneme na Fučíkův příklad, Třinečtí hutníci vyjadřují věrnost soudruhu Gottwaldovi*, uvnitř deníku již autor bez výjimky text rozdělil výrazně expresivními titulky nesoucími negativní konotace: *Starý nepřítel strany – oportunist a trockista, Spojení s imperialistickými mocnostmi, Zločinecká činnost sionistických organizací, Cíl spiknutí – likvidovat lidově demokratické zřízení a znovunastolit kapitalismus* a podobně. Tímto členěním autor de facto působí na příjemce tak, že mu předkládá tematickou strukturu textu, pojmenovává tak obsah výsledku, manipuluje recipientem, záměrná persvazivní funkce je tedy realizována již v úvodu. Z důvodu, že do textu, respektive výpovědi obžalovaného Slánského a prokurátora Urválka již autor nemohl výrazným způsobem zasahovat, přenesl silnou hodnotící složku právě do mezititulků. Na vybraných místech však přesto redaktor vstupuje a shrnuje dění v soudní síni či dodává vlastní názory.

3.3.3.1. Analýza titulní strany vydání

Nejprve se zaměříme na rozbor úvodní strany tohoto vydání, která se od vnitřního obsahu deníku odlišuje. Ještě předtím však porovnáme toto vydání s vydáním z předchozího dne, ve kterém je charakteristická asymetrie vztahu mezi pozitivní skupinou *my* a negativním táborem *oni* patrná na první pohled. Autor používá podobných označení nepřátel jako v komunikátu ze dne předchozího: *zrádci, banda, nepřátelé, spiklenci*, všimnout si však můžeme i vyjádření výrazně expresivnějších: *vyvrhelové, zákeřná banda lotrů, či stvůry*. Zejména co se týče posledního označení „(...) *stvůry se neštítily žádných prostředků* (...)“ jde o velmi silné přirovnání vedoucí až k vytvoření obrazu „zvířeckosti“ ve spojení s nepřáteli, které bylo v případě jazyka totalitní propagandy běžné a mělo za úkol vyvolat v příjemci co největší odpor vůči obviněným.

Užité lexikum opět odráží existenci negativních a pozitivních táborů, přičemž v komunikátu si můžeme všimnout vyššího podílu pozitivních událostí, než jak tomu bylo u vydání ze dne předchozího. Jedná se o události spojené s komunistickou stranou, Sovětským svazem či lidem Československa:

1. „*Náš lid, který je naplněn neochvějným odhodláním zmařit každý úklad o svobodu naší země (...).*“
2. „*Ještě pevněji než kdykoliv předtím je semknut náš lid kolem své rodné komunistické strany, jejího Ústředního výboru a kolem presidenta soudruha Gottwalda. (...)*“
3. „*(...) věrnost naší strany leninsko-stalinskému učení, její věrnost Sovětskému svazu a soudruhu Leninovi.*“

Častým jevem vyskytujícím se v mediálním prostoru v období totalitního režimu je adorace Sovětského svazu, jeho vůdce a vůdce československého lidu, presidenta Gottwalda:

4. „*(...), že soudruh Gottwald, milovaný našim lidem, pevně drží ve svých rukou kormidlo naší lidově demokratické republiky a že dokud soudruh Gottwald stojí v čele našeho lidu, plány spiklenců vyjdou na prázdno.*“
5. „*(...) pod vedením moudrého, milovaného prezidenta Klementa Gottwalda (...).*“
6. „*Naši kvetoucí zemi chtěli tito zločinci odtrhnout od velkého Sovětského svazu, našeho osvoboditele, zástity naší samostatnosti, nezávislosti a svobody, (...).*“

Tato adorace je pak dováděna až k absurdnosti, dochází k opakování již zmíněných informací, příjemci je také podsouvána nutnost být zavázán Sovětskému svazu: „*A za toto vítězství vděčí náš lid velikému Sovětskému svazu.*“, přičemž úspěch je dáván do souvislosti s budováním socialismu, boji proti kapitalismu a imperialistickému Západu. Příjemce je tak přesvědčován o tom, že jediné *vytrvalou prací a budováním socialismu* lze dojít „vítězství“. Výjimkou není ani pobídka k boji proti kapitalismu: „*(...) Bude varovnou výstrahou k tomu, aby si každý komunista, každý čestný občan naší republiky uvědomil, že dokud bude trvat kapitalistické obklíčení, do té doby nepřestanou k nám imperialisté posílat své špiony a záškodníky, do té doby nepřestanou usilovat pomocí všech prostředků o zvrát v naší zemi.*“

Autor volil velmi podobné výrazové prostředky jako ve vydání z předchozího dne, jak jsme dokázali výše, zaznamenáváme však časté užívání frazeologických obrátů, a to jak neslovesných frazeologických spojení (...) **zuby nehty se brání** (...), tak idiomů: „*(...) pevně drží ve svých rukou kormidlo naší lidově demokratické republiky (...)*“, „*Ale imperialisté měli krátké ruce*“ či „*(...) se snaží vyhodit poslední, ale zároveň svou*

hlavní kartu.“, nelze přitom říci, že by autor tyto frazeologizmy používal výhradně ve spojení s pozitivní skupinou *my* nebo negativním táborem *oni*. Na úvodní straně nacházíme také přirovnání „*Hněv a pobouření našeho lidu jako lavina dopadá na hlavy podlých zločinců, (...)*“, čímž autor dramatizuje „rozhořčení“ lidu ohledně kauzy spikleneckého centra.

Všimnout si můžeme také rozdílu mezi vyjadřováním autora komunikátu a jazykem prezidenta Gottwalda, který je několikrát citován, např.: „*(...) šlo o rozsáhlé spiknutí uvnitř strany s cílem ovládnout stranu, změnit její politiku, zmocnit se vedení státu, změnit kurs jeho politiky a nastoupit cestu zpět, cestu ke kapitalismu, cestu ke spojení s táborem imperialismu.*“ Vyjadřování Gottwalda většinou nenese tak výrazně expresivní negativní hodnocení jako vyjadřování autora textu, styl jeho vyjadřování je věcný, v některých případech však také užívá expresivních výrazů: „*Nakonec na každého z těchto lotrů dojde.*“

Na úvodní straně také najdeme úvodník pojednávající o hlavním přelíčení, jehož funkcí je podat přesný obraz soudní síně v den počátku veřejného soudního procesu se spikleneckým centrem, který však částečně nesplňuje požadavky žánru.¹⁰¹ Autor nejprve uvádí fakta získaná žalobcem a obžalované označuje již známými výrazy *trockisticko-titovští, sionističtí, buržoasně nacionalističtí zrádci a nepřátelé*. Co nejdříve vykresluje obraz soudní síně, čímž vtahuje příjemce do děje: „*Soudní síň byla již dlouho před zahájením hlavního líčení do posledního místa zaplněna zástupci pracujících. (...) Těsně před 9. hodinou jsou předvedeni obžalovaní. (...) Napjatým tichem soudní síně zní otřesný výčet nejtěžších zločinů, (...)*“ Autor jmenuje zločiny, které byly na českém lidu a lidově demokratickém zřízení spáchány, postupuje přitom vzestupně od přestupků po nejtěžší zločiny, efekt dramatickosti¹⁰² vrcholí ve chvíli, kdy jsou obžalovaní obviněni z vraždy Julia Fučíka, Jana Švermy a příprav likvidace prezidenta Gottwalda. V závěru tohoto úvodníku je pak patrný zpětný přechod k věcnému a strohému vyjadřování: „*Po polední přestávce přistoupil soud k výslechu obviněných a k provádění dalších důkazů. Jako první byl vyslýchán Rudolf Slánský, hlava protistátního spikleneckého centra.*“

---

¹⁰¹ V úvodníku jsou sice připuštěny prvky úvahového rázu, nemělo by se však jednat o detailní rozbor problému jako v tomto případě.

¹⁰² S dramatickostí v mediálních útvarech totalitní propagandy se setkáváme nezdědky, tento efekt má za úkol ohromit a apelovat na emoce příjemce.

Další důležitou součástí Rudého práva v období tohoto veřejného procesu jsou ohlasy čtenářů, jak už jsme zmínili výše, které redakce zakomponovala do jednotlivých vydání, v případě vydání z 21. listopadu byly tyto ohlasy umístěny na titulní straně. Jejich funkcí bylo explicitně vyjádřit jednotnost československého lidu a podporu pracujících disponentům moci. Tito zástupci z řad pracujícího lidu byli vzorem, proto u nich byla prezentována věrnost straně, prezidentu Gottwaldovi či Sovětskému svazu:

7. „*Děkujeme straně a především soudruhu Gottwaldovi za včasné odhalení, odvrácení a zneškodnění těchto úhlavních nepřátel našeho lidu.*“
8. „*(...) Ještě pevněji se semkneme kolem Ústředního výboru KSČ, kolem milovaného soudruha Klementa Gottwalda.*“

Zástupci lidu požadovali pro zločince nejtvrďší trest, ukázali tak, s jakým odporem pohlížejí na nepřátelský tábor. Tato prezentace nenávisti totalitní propagandě více než vyhovovala.

Je však nutné si položit otázku, zda jsou tyto komunikáty autentické nebo jde o pouhé konstrukty dobové propagandy s úkolem dosvědčit jednotnost a odpor lidu a manipulovat tak příjemce. Proti autentičnosti hovoří způsob vyjadřování, kterým se příslušníci pracujícího lidu prezentují a který se v mnohém neliší od jazykového kódu autora komunikátů v Rudém právu. Jsou zejména používány stejné výrazy k označení obviněných: *úhlavní nepřátelé, vyvrhelové, zrádcové a zločinci, banda*, v některých případech se opakují i celé větné konstrukce: „*Neváhali osnovat i úklady na život našeho presidenta soudruha Klementa Gottwalda.*“ Shodným tématem pro všechny reakce pracujícího lidu je jejich závazek v oblasti hospodářství – splněním plánu a ještě větším úsilím slibují kompenzaci škod způsobených spikleneckým centrem.

3.3.3.2. Analýza výpovědi Rudolfa Slánského

Uvnitř vydání z 21. listopadu byla uveřejněna redakcí zkrácená část výpovědi Rudolfa Slánského k otázce protistátního spikleneckého centra. Jeho výpověď byla klíčová, protože byl považován za *hlavu spiknutí*, organizátora celého nepřátelského tábora, a proto byla veřejná dehonestace jeho osoby pro totalitní režim nezbytná.¹⁰³ Veškeré jevy ve společnosti byly totiž nazírány jako úspěchy a neúspěchy, vždy byly

---

¹⁰³ Jak je patrné z textů a výpovědí zveřejněných v námi zkoumaném období, motiv tzv. obětního beránka byl pro jazyk totalitní propagandy běžnou součástí mediálního prostoru.

prezentovány černě nebo bíle a pro negativní události bylo vždy nutné najít původce tohoto neúspěchu, který byl právě z tábora nepřátel.

Co se délky útvaru týče, výpověď byla nutně kvůli svému rozsahu zkrácena. Autor přerušuje průběh soudního procesu a vloženým textem shrnuje vynechané pasáže z jeho výslechu, přičemž je zřetelný výrazně hodnotící charakter těchto redaktorových vstupů: „*Prokurátor Urválek pak předkládá soudu dokumenty (...), v nichž se vzdává svých komunistických názorů a chová se jako **ponižený zbabělec**.*“ Co se samotného soudního přelíčení týče, jedná se de facto o přepis promluv tak, jak proběhly u soudu, pozorujeme tak střídání citovaných replik prokurátora a obviněného vyjádřených v ich-formě.

V následujícím rozboru se nejprve zaměříme na tematickou strukturu výpovědi Rudolfa Slánského, která nám pomůže odhalit hypertémata a dílčí témata, jejichž výběr a posloupnost byly politickou propagandou využity k prosazování persvazivní a manipulační funkce. V níže uvedeném seznamu si můžeme všimnout, že některá témata se shodují s některými z vydání z 20. listopadu, sled témat však nenásleduje ve stejném pořadí, objevují se navíc i témata nová:

1. uznání viny;
2. původ a minulost Rudolfa Slánského, zapření idejí komunismu a spolupráce s prezidentem Benešem;
3. sabotáž partyzánského hnutí v době Slovenského národního povstání;
4. účast a podíl na smrti Jana Švermy;
5. vytvoření a organizace protistátního spikleneckého centra;
6. role imperialistického západu v otázce spikleneckého centra;
7. spiklenecké centrum jako následovník *titovské agentury*;
8. role sionistických organizací a jejich spojení s protistátním centrem;
9. záškodnická činnost uvnitř KSČ;
10. sabotáž hospodářství a průmyslu;
11. záškodnická činnost v otázce venkova;
12. bojkot zahraniční politiky se SSSR a její orientace na západ;
13. sabotáž v bezpečnostních složkách a armádě;
14. likvidace lidově demokratického zřízení jako cíl spiknutí;
15. plánované odstranění prezidenta Gottwalda.

Důležitá je zejména tematizace viny, respektive jejího přijetí Rudolfem Slánským, čímž je de facto poukázáno na to, že závěry procesu byly zřejmě ještě dříve, než samotný proces začal. Vyšetřovatel se obžalovaného dotazuje, zda se cítí vinen, ten zpočátku odpovídá pouze strohým *ano*, dále v průběhu procesu však obviněný odpovídá rozsáhlejšími větnými konstrukcemi. Jak je patrné z tematického přehledu výše, podobně jako při úvodníku či vydání z předchozího dne závažnost činů a tematická linie graduje.

Nově jsou ve výpovědi tematizovány původ a minulost obžalovaného, které jsou pro něj přítěžujícími okolnostmi a dobovou ideologií byly viděny výrazně záporně: „Přišel jsem do dělnického hnutí jako člověk **buržoasního původu**. Můj otec byl **zámožným vesnickým obchodníkem**. Prostředí, v němž jsem vyrůstal, ovlivnilo mé osobní vlastnosti a můj charakter. (...) Přišel jsem tam s různými **maloměšťáckými názory**, kterých jsem se nezbavil.“ Typickým rysem totalitní propagandy je totiž negativní hodnocení dobrého původu či povahových rysů, což se projevuje také použitým lexikem, které je zatíženo negativním hodnocením, dnes takřka neutrální výrazy či spojení jako **kosmopolita**, **kariéristické zájmy** nebo **maloměšťácké nazírání** jsou prezentovány jako negativní a jsou také spojovány s příslušnými negativně hodnotícími přívlastky. Záporně byla viděna také příslušnost k židovskému etniku, která je připomínána u velké části Slánského spolupracovníků a je opět následována negativními atributy: *židovský buržoasní nacionalista*, *sionistické živly* a podobně.

Základním a zásadním způsobem manipulace příjemců je i zde snaha o separaci pozitivní a negativní skupiny. Spiklenecké centrum a nepřátelé, tedy *oni* jsou v případě komunikátu označováni omezeným souborem lexika, které se stále opakuje. U užitých výrazů již nepřekvapí negativní hodnocení, nejčastěji používaným výrazem je v této výpovědi substantivum *nepřítel*,¹⁰⁴ jehož četný výskyt má až charakter klišé. Takto sám sebe a své spolupracovníky označuje i obviněný Slánský:

9. „Také do státního a hospodářského aparátu jsem rozmístil řadu **nepřátel**. Tak do hospodářského aparátu jsem rozmístovla **nepřátele** zvláště za spolupráce svých společníků (...), obzvláště Ludvík Frejka byl aktivní (...), takže mohl lépe a snadněji rozmisťovat mnoho různých **nepřátelských** živlů do jednotlivých hospodářských oddělení. (...) byli mnou a mými společníky umístění **nepřátelé**, jako byli (...).“

---

¹⁰⁴ Substantivum *nepřítel* je ve výpovědi Rudolfa Slánského použito opravdu ve velké míře, a to v singuláru i plurálu, přičemž nechybí ani jeho použití jako atributu.

10. „Poněvadž jsem stál na **nepřátelské** pozici, posloužila smrt Jana Švermy i mým **nepřátelským** zájmům. Po smrti Jana Švermy nebylo pak té kontroly mé **nepřátelské** činnosti, (...). Smrt Jana Švermy usnadnila tedy mnoho mou **nepřátelskou** činnost.“

Po vzoru obžaloby tedy obviněný sobě jako členovi nepřátelského tábora přisuzuje negativní hodnocení a charakteristiky, přičemž činnosti, ke kterým odkazuje, jsou také negativního charakteru. Nepřátelská činnost je vyjádřena skrze výrazové prostředky negativního charakteru, které používá jednak autor, tedy redaktor, jednak je ve své výpovědi používá také obžalovaný Slánský:

11. „*Prokurátor: Vy jste tedy jako člověk, který spolupracoval s Píkou, **podrýval** partyzánský osvobozenecký odboj proti fašismu?*
*Obviněný: Ano, **sabotoval** jsem jej.*“
12. „*Jaké jiné **sabotáže** jste prováděli v československém hospodářství? Mám na mysli organizační otázku.*
*Obviněný: **Sabotovali** jsme na př. změnu průmyslu, zděděného po kapitalistech. (...)*“

Výše uvedené příklady tedy jasně demonstrují dobově příznačné přejímání jazykového kódu zástupců totalitního režimu samotnými obžalovanými, se kterým se setkáme u všech obviněných.

Ve zkoumaném textu slouží k označování osob následující výrazy silně expresivního charakteru, které reflektují dobový postoj vůči západním a protikomunistickým názorům: *agent buržoasie, trockista, anglo-americký agent, američtí imperialisté, imperialistický agent, trockistické živly* a další. S užitým lexikem je také spojeno řetězení negativních atributů či substantiv, čímž dochází k zesílení účinku na příjemce: *kapitalistické nepřátelské živly, židovský buržoasní nacionalista, povrchní lajdák a ulejšák* a tak dále.

Obviněný je stavěn (a sám sebe staví) do výrazného kontrastu k československému lidu a jeho zástupcům, to si můžeme doložit např. na tematizaci obrazu Jana Švermy: „*Zatím co Jan Šverma stál pevně a důsledně na pozici KSČ, dostal jsem se do opačného tábora, byl jsem politickým protivníkem Jana Švermy.*“ Zde se také ukazuje, jak bylo pro jazyk propagandy důležité pozitivní hodnocení skupiny *my* a jejich členů samotným protivníkem, obviněný používá atributy kladně hodnotící:

13. „*Jan Šverma na Slovensku pomáhal zajišťovať pokrokové a demokratické zájmy Slovenského národného povstání, (...)*.“
14. „*(...) ohrozil jsem svou nepřátelskou činností ty velké vymoženosti, kterých si lid vydobyl v roce 1945.*“

Vina Slánského na smrti Jana Švermy je tematizována také v rámci autorova detailního popisu události, jehož funkcí bylo apelovat na emoce recipienta: „*Prokurátor předkládá soudu hodinky, o které oloupil umírajícího a zákeřně opuštěného Jana Švermu, ničemný marodér.*“ Tyto odbočky od hlavního tématu můžeme vnímat také jako snahy autora o posílení věrohodnosti komunikátu.

V rámci Slánského výpovědi je z hlediska manipulativní funkce významná také reflexe spolupráce spikleneckého centra a prezidenta Beneše, který je označován jako nepřátelský agent a je spojován s imperialistickým západem. Důležitá je také paralela protistátního spikleneckého centra a imperialistického Západu, na kterou je v průběhu výpovědi Rudolfa Slánského několikrát upozorněno:

15. „*V době, kdy byla uzavírána československo-sovětská smlouva, vzbuzoval jsem iluze o Benešovi, jako by to byl upřímný přítel Sovětského svazu, ačkoli šlo o imperialistického agenta.*“
16. „*Mezi linií protistranického centra a mezi linií Beneše nebylo podstatných rozdílů. Beneš stejně jako protistátní centrum měl zájem na tom, aby nová armáda nebyla budována podle Košického vládního programu (...).*“
17. „*Mezi naší platformou a platformou Beneše nebylo podstatného rozdílu, oběma nám šlo o stejný cíl, o likvidaci lidově demokratického režimu. Byli jsme tedy s Benešem spojenci, protože jsme sloužili stejným zájmům, západním imperialistům. (...)*“

Podstatným jevem je budování pozitivního obrazu skupiny *my nepřáteli*, o čemž jsme se již několikrát zmínili výše. Součástí této taktiky totalitního jazyka je ve výpovědi Slánského prezentovat československý lid a zejména jeho vůdce, Klementa Gottwalda, jako úspěšného a neporazitelného:

18. „*Prokurátor: Jakých výsledků jste dosáhli?*
Obviněný: Přes svou nepřátelskou činnost nedosáhli jsme takových výsledků, jakých jsme potřebovali, a to především proto, že naše činnost byla mařena správnou politickou linií danou Klementem Gottwaldem, takže budování socialismu jak v zemědělství, tak i v ostatních hospodářských úsecích úspěšně pokračovalo.“

Podíváme-li se na odchylky týkající se lexika, zjistíme, že jich není mnoho. Výjimkami jsou snad jen velmi ojedinělé metafory (*hlava spiknutí*), frazeologická

spojení (*stavět na písku*) či slova hanlivá jako *lajdák*, *sebranka* (dnes zastaralé), *ulejvák*. Další výjimkou je použití výrazu *žalář*, které je dnes již pokládáno za slovo knižní.

Jak je patrné výše, v rámci každého hypertématu jsou rozváděny další dílčí témata plnící funkci detailního popisu událostí tak, aby měl recipient k dispozici zdánlivě autentický záznam. Tato detailnost svědčí o důkladném rozplánování jednotlivých fází organizace spikleneckého centra, za jehož organizátora byl Slánský označen. Obžalovaný vždy až automatizovaně vypovídá o sobě, svých spolupracovnících, přičemž je označuje vždy výrazy nesoucími negativní konotace: *židovský buržoasní nacionalista*, *buržoasní nacionalistka*, *nepřátelské živly*, *kosmopolita*, *agent anglo-americké služby* a podobně. Stejně automaticky vypovídá o táboru socialismu s využitím výrazů důsledně pozitivních. Téměř v samotném závěru výslechu je opět tematizovaná všemocnost československého lidu: „*Dnes ovšem vím, že jsme tyto plány stavěli na písku, že by námi pracující lid nebyl dovolil jejich uskutečnění. Byl by nám je překazil tak, jako nám překazil naše plány nyní.*“

V komunikátu je vedeno několik paralel, které odkazují k dřívějším událostem, například k válečnému konfliktu, osvobození Československa Rudou armádou či událostem v Maďarsku či Jugoslávii. Tyto paralely opět demonstrují *špatné* záměry spikleneckého centra a imperialistických mocností.

3.3.4. Analýza vydání ze dne 22. listopadu 1952¹⁰⁵

Zastřešujícím prvkem shodným pro vydání z 21. a 22. listopadu je bezesporu titulky uvnitř a na titulní straně deníku: *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, který se objevuje i ve vydáních následujících dnů. Na první pohled si můžeme všimnout snahy o žánrovou různorodost, mimo samotný úvodník se objevuje také zpráva¹⁰⁶ o průběhu druhého dne přelíčení a ohlasy „čtenářů“. Další zajímavostí je, že v tomto a v následujících vydáních kauza s protistátním

---

¹⁰⁵ Všechny ukázky uváděné v této podkapitole jsou autentickým prepisem z vydání Rudého práva ze dne 22. listopadu 1952.

¹⁰⁶ Je nutno upozornit na fakt, že útvary prezentovány redakcí jako zprávy nesouvisí s tradičním dělením žánrů. V tomto případě se autor sice pokusil informovat recipienty, avšak použitím expresivně hodnotících výrazů negativního charakteru tak dochází k destrukci tohoto žánru. Nepřátele tak označuje substantivy či atributy výrazně negativního charakteru (*typický kosmopolita*, *zločinec*, *zatčený trockista*, *imperialistický špión*, *buržoasně nacionalističtí zrádci*, *dlouholetý agent západních imperialistických výzvědných služeb*), jejich činnost např. jako *buržoasně nacionalistické rejdy* a podobně.

spikleneckým centrem nepokrývá sto procent obsahu, na poslední straně nalezneme témata další, konkrétně tedy česko-sovětskou spolupráci, koncert na počest narozenin Klementa Gottwalda a aktuality ohledně plnění hospodářského plánu.

3.3.4.1. Analýza titulní strany vydání

Úvodník byl v tomto čísle označen nadpisem *DRTIVÁ PORÁŽKA IMPERIALISTŮ* a předem tak naznačoval vlastní obsah. Autor se stejně jako v případě úvodníku z předchozího dne nevyvaroval detailního popisu problematiky, tím podle nás opět narušuje žánrovou složku. Produktor textu předkládá příjemci nový způsob označování negativní skupiny *oni*, objevuje se tedy i nové lexikum, které je opět vztaženo k negativním charakteristikám nepřátel. Hned na začátku autor ke spikleneckému centru odkazuje jako k *páté koloně*,¹⁰⁷ která byla *postupně neúprosně zneškodňována*. Dále jsou *nepřátelé* označováni výrazy *zaoceánští páni*, *pacholek*, *váleční žháři a jejich pochopové*, *američtí/imperialističtí páni*, *fašističtí vládcí*, *pohlaváři*, *nejhorší fašistická reakce*, *kosmopolitičtí lotři*, *dobrodruhové a zločinci*, *elementy*, *pochopové* a další, přičemž velmi výrazně se opět objevuje symbolika zvířecosti, která slouží jako přirovnání nepřátel k *odporným zvířatům*, před nimiž produktor recipienta varuje a nabádá k jejich *likvidaci*: *stváry*, *lidské zrůdy*, *monopolističtí/kapitalističtí žraloci*, *bezmezně podlí a pokrytečtí jedovatí hadi*, *netvor Slánský*, *klubko zmijí nasazené imperialistickým nepřítelem* a jiné, jsou jim také přisuzovány zvířecí atributy a jsou celkově spojováni s animálním světem: *drzé pařáty*, *rozšlápl tyto plazy*, *žraloci potřísnění krví*, *krví svých obětí potřísnění zločinci*, *uhnížděná klika*¹⁰⁸ a podobně.

Nově je v textu tematizováno odhalení (demaskování) nepřátelské činnosti a nepřátel, důkazem o tom je především často se objevující symbol masky, která je *nakonec přece stržena z tváří obviněných*:

1. „*A proto nejenom jejich agent Slánský, z jehož tváře byla nakonec přece stržena lživá maska, za níž se tak dlouho ukrýval, nejenom Geminder, Frejka a všechny ty ostatní trockisticko-titovské, sionistické a buržoasně nacionalistické stváry jsou dnes žalováni a souzeni jménem všech československých pracujících.*“

---

¹⁰⁷ Jedná se o hanlivé označení tajné či podvratné skupiny v nějakém prostředí.

¹⁰⁸ Zde je opět vedena paralela s titovskou a benešovskou klikou – viz výše.

2. „Dík informačnímu byru a zejména Komunistické straně Sovětského svazu byli však Tito a jeho pochopové včas odhaleni, takže nemohli již vystupovat pod **maskou** přátel a dokonce budovatelů socialsmi.“
3. „(...) trpělivě **skrývající** svou pravou podlou **tvář**, (...)“
4. „(...) strana zbavená **zamaskovaných** agentů (...)“

Západní svět je prezentován jako *zahnívající zrudný kapitalismus*, který skrze *temné rejdy amerických imperialistů* těží z *bohatství vlasti* československého lidu a *utlačuje* tento lid, snaží se jej *uvrhnout zpátky do kapitalistického temna* za jeho zády, *za zády každého poctivého občana*. Do kontrastu k imperialistickému *táboru války* je Východ stavěn jako *tábor míru*, je poukazováno především na mírumilovnost, svobodu a socialismus jako na *věci, po kterých touží poctivý pracující člověk z kterékoliv země na světě*, přitom je Sovětský svaz stavěn do pozice toho nejlepšího, co mohlo československy lid potkat, tím více je ještě zesílena prezentace skupiny *my*:

5. „Avšak v cestě jim stojí taková nepřekonatelná překážka jako je Sovětský svaz spolu se všemi dalšími mírumilovnými zeměmi, tedy i spolu s naší vlastí.“
6. „Nikoli, nepodařilo se, a už nikdy se nepodaří odtrhnout Československo od Sovětského svazu! Naopak! Jako pevný val stojí naše země na nejzápadnější výspě mocného tábora mírumilovných států, sahajícího od Šumavy až po Šanghaj. Jen ještě pevnější je družba našeho lidu s mohutným, milovaným Sovětským svazem, našim osvoboditelem.“

Zejména druhým citovaným úryvkem můžeme prezentovat dobový způsob adorace a nabádání k vděčnosti vůči Sovětskému svazu. V textu je také několikrát vedená paralela ke kontrarevolucím v Jugoslávii, tedy Maďarsku a Bulharsku, dále je odkazováno k událostem v Koreji a k vítězství Sovětského svazu.

Při analýze užitých výrazových prostředků je nutné zmínit zejména proměnlivost v označování nepřátelských skupin, v komunikátu se tedy v porovnání s vydáními z předchozích dnů objevuje nové lexikum. Nejvýraznějšími prvky jsou slova hanlivá: *pacholek* (Tito), *pochopové* (přenesený výraz), *mocipáni*, *lotři*, dále slova ironická: *pohlavár*, zhrubělá: *pařáty* a další již uvedené výrazy. Výpověď je v případě úvodníku realizována formou nedefektních větných celků a ani v tomto případě se neodchyluje od dobově platné spisovné normy.

Podíváme-li se na odezvu příjemců, je patrné, že se jedná o dva typy reakcí. Jednak jako dopisy čtenářů v původní, redakci nezměněné podobě¹⁰⁹ (*Zbaveni*

¹⁰⁹ O problematice autentičnosti dopisů viz výše.

zaprodanců, půjdeme rychleji vpřed; Věříme straně!; Ještě více zvýšíme svou bdělost a ostražitost), jednak jako citovaná vyjádření lidu komentovaná redakcí (*Celou zemi zní hlas nenávisti a opovržení k bandě špiónů a zrádců! Netvrdí trest ať stihne vlastizrádce!*).

V případě dopisů, které byly zaslány a otisknuty v Rudém právu v tomto vydání je ve většině případů tematizována žádost o nejvyšší trest pro nepřátele, poděkování prezidentu Gottwaldovi, straně a Sovětskému svazu a příslib ještě většího pracovního úsilí. V těchto dopisech je navíc oproti vydání z 21. 11. ještě více patrné přejímání jazykového kódu, autor textu tak používá totéž lexikum, které je stanoveno řečí totalitní propagandy: „*Již před rokem vyvrhla strana ze svého středu bývalého generálního tajemníku ÚV KSČ Slánského jako zrádce, jako přísluhovače imperialistů.*“ Nepřátelé jsou dále označováni negativními substantivy *vyvrhel, Slánský a jeho banda, bídák, lotři, škůdci, zaprodanci, zločinci* a podobně. Toto přejímání jazykového kódu je posíleno využíváním stejných vyjádření, jež dříve pronesl prezident Gottwald nebo redaktoři Rudého práva:

7. „(...) žádnému, žádnému z agentů a zrádců u nás stromy do nebe neporostly¹¹⁰ a neporostou.“¹¹¹
8. „*Nenarostly prostě u nás žádnému z agentů stromy do nebe, ať jim jejich imperialističtí páni sebevic pomáhali.*“¹¹²
9. „*Ale skončily jejich zločinné pikle. Ani jejich stromy nedorostly do nebe.*“¹¹³
10. „*Zbavení škůdců a zaprodanců půjdeme nyní rychleji vpřed, abychom odstranili všechny pozůstatky jejich zločinné činnosti. Půjdeme neochvějně za soudruhem Gottwaldem, jehož bdělost a ostražitost bandu škůdců odhalila a zneškodnila, půjdeme k novým úspěchům při budování socialismu.*“¹¹⁴

---

¹¹⁰ Zde se však nejedná o původní frázi Klementa Gottwalda, ale o intertextový odkaz k biblickému textu. Odkazuje k Danielově knize Starého zákona, která v jedné z kapitol pojednává o králi Nebukadnesarovi a jeho snu o stromě rostoucím do nebe.

¹¹¹ Vyjádření Klementa Gottwalda citované Rudým právem dne 21. listopadu 1952 v úvodníku na titulní straně.

¹¹² Autor úvodníku z titulní strany Rudého práva ze dne 22. listopadu 1952.

¹¹³ B. Lancová, členka okresního výboru KSČ v Čáslavi, údajná autorka textu *Věříme straně!* na titulní straně Rudého práva ze dne 22. listopadu 1952.

¹¹⁴ Právě toto vyjádření demonstruje přejímání celých větných vzorců po vzoru autorů jazyka totalitní řeči.

Tematizovaný příslib ještě důslednějšího plnění budovatelských úkolů a hospodářského plánu je patrný na první pohled ve všech útvarech prezentovaných jako reakce lidu:

11. „*My, komunisté, povedeme pracující našeho závodu k ještě důslednějšímu plnění budovatelských úkolů, (...).*“
12. „*Na to my odpovídáme, že čestně splníme svoje veškeré závazky. Podzemní orbu, která má být provedena do 10. prosince v agrotechnické lhůtě, provedeme ve zkráceném termínu do konce listopadu.*“
13. „*(...) – a budeme ještě s větším nadšením budovat v naší vlasti socialismus.*“
14. „*Naši odpovědi všem zářádcům v čele se Slánským je, že jsme již splnili 4. rok pětiletky v naší slévárně, soustružně válců a hručkovně. V ostatních odděleních splníme plán v příštích dnech.*“
15. „*(...), ale plán plníme a budeme ho plnit!*“
16. „*Jestliže nás chce někdo poškozovat, my mu odpovíme tím, že napneme své síly. Zacelíme rány, které banda zářádců způsobila, a půjdeme ještě rychleji k socialismu.*“¹¹⁵

Ve druhém případě, tedy v případě ohlasů lidu citovaných v rámci redaktorova konstrukt, je problematika jazykového vyjadřování velmi podobná, lexikum je opět podobné tomu totalitní propagandy, objevují se ale i výrazy nové: *lumpové, darebáci, kumpáni* a podobně. Důležité je upozornit na další symbol objevující se jak v řeči totalitní propagandy, tak v řeči československého lidu, a sice odkaz ke zvířecosti nepřátel: „*Žádáme se vší důrazností, aby byla tvrdě a nesmlouvavě potrestána skupina Slánského a jeho smečky.*“¹¹⁶ Text je již tradičně následován seznamem institucí, jejichž zaměstnanci redakci Rudého práva zaslali *rozhořčené* telegramy či dopisy se žádostí o nejvyšší trest a s příslibem vytrvalejšího pracovního nasazení.

Posledním útvarem na titulní straně je text s titulkem *Napneme síly a odstraníme napáchané škody*. Jedná se o redaktorův konstrukt, v jehož rámci je prezentován příběh jednotlivce, jedince z řad pracujícího lidu, příběh, kterým autor apeluje na emoce předpokládaných příjemců. V rámci vyjadřování autora platí stejná pravidla, s jakými jsme se setkali již dříve. Co se pracovníka slévárny, který je v konstrukt jmenován, týče, jeho vyjadřování také nevybočuje z dobově platných spisovných norem. Zaujmout nás však mohou expresivnější výrazy typu *zakroutit krkem*, eufemismy jako *ukázali mu dveře* či metaforické obrazné vyjádření „*dokázali vyřezat vřed v těle*“

---

¹¹⁵ Výše citovaná vyjádření jsou převzata jednak z dopisů přímo otištěných redakci, jednak z redaktorových citací dalších dopisů a telegramů.

strany.“ Naopak naprosto běžnou součástí je i v tomto případě opětovná tematizace závazku a povinné vděčnosti vůči Sovětskému svazu:

17. „*Jako hospodáři na svém pracovišti, jako komunisté, kteří svou poctivou prací budují šťastnější život pro své děti. Jako poctiví dělníci, kteří mají rádi svou vlast a našeho osvoboditele a ochránce – Sovětský svaz.*“
18. „*(...) a odtrhli nás od Sovětského svazu. Ale to se nikdy nestane, protože nás vede soudruh Gottwald. My víme, že kdyby nebylo Sovětského svazu, tak bychom se takhle nikdy neměli.*“

3.3.4.2. Analýza výpovědí svědků a Bedřicha Gemindera

V rámci druhého dne soudního přelíčení se spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským byli předvoláni svědci, kteří měli být s kauzou údajně spojení. Postupně ten den vypovědělo celkem osm svědků a další dva hlavní obvinění: J. Vondráček, V. Vlk, E. Goldstücker, P. Kavana, M. Oren, J. Kopecký, O. Langer, a D. Kaňkovská, na závěr se obžaloba věnovala detailnímu výslechu B. Gemindera a V. Clementise, kterým je v deníku věnován větší prostor.

Výslech svědků sestává z replik prokurátora a předvolaného, ty jsou místy opět přerušovány vsuvkami redaktora, které mají spíše charakter shrnutí vynechaných pasáží výpovědí. Celkově se nám lexikum jeví méně expresivní oproti vydání s hlavním obviněným Slánským, v textu nejsou přítomny výrazy či spojení se silně negativním hodnocením, je použito lexikum spíše neutrálního charakteru případně lexikum dobově negativně zatížené: *nepřátelé, zrádci, agent, protikomunističtí politikové, imperialistické mocnosti, americká rozvědka* a podobně, velmi často jsou obvinění a jejich spolupracovníci označováni substantivy či atributy spojenými s trockismem (*známými/dalšími trockisty, trockistická základna/skupina/minulost/činnost, trockisté, trockista Pluhař*), sionismem (*židovský buržoasní původ, sionistické zaměření, vedoucími sionisty, bývalý sionistický novinář, sionistická organizace, američtí/českoslovenští sionisté*) a o Západu jako součástí negativní skupiny „oni“ se také nehovoří výrazně expresivně: *buržoasní západ, západní kapitalisté, kapitalistické státy, imperialistické mocnosti, americká rozvědka*. Činnost nepřátel je naopak v několika případech vyjádřena expresivními slovesy negativního charakteru: „*Jejím cílem bylo, abychom se **vetřeli** na důležitá hospodářská a politická místa a pak abychom z nich **škodili** lidově demokratickému zřízení.*“ Žalobci a autor tedy prezentují nepřátelskou skupinu opět negativním způsobem, toto je pak patrné také

u samotných obviněných, přejímání jazykového kódu je patrné v rámci celého komunikátu:

19. „**Prokurátor:** *Tak vy jste tuto v podstatě kontrarevoluční dohodu uvítal. Čeho jste chtěl dosáhnout vaší protistátní činností?*

Svědka Vlk: *Ta spočívala především v nepřátelské kádrové politice a sabotáži. Využili jsme svých posic k tomu, že jsme obsazovali důležitá místa nespolehlivými lidmi a přímo nepřátelskými lidově demokratickému zřízení. Náš cíl byl likvidace tohoto zřízení a nastolení kapitalismu v Československu.“*

Zajímavý je také pohled na tematickou složku těchto krátkých výpovědí. Pouze v případě prvního svědka je rozebírán detailní pohled na celou situaci, prezentována jsou témata předválečné činnosti, spolupráce s dalšími nepřáteli státu, a to i v rámci komunistické strany, vztah ke Slánskému jako *hlavě nepřátelského centra* a cíle protistátní činnosti. U všech ostatních obviněných je poté ve většině případů tematizována spolupráce, tedy vztah se Slánským a cíle protistátního spiknutí (případně také konkrétní funkce obviněného v rámci tohoto spiknutí). V textu se znovu objevuje symbol masky, který je konstruován redaktorem Rudého práva: (...) *kde pod maskou obránce míru a přítele SSSR se snažil získat pro spolupráci se sionisty a jejich imperialistické chlebováře osoby, stojící ve vysokých funkcích ve vládách a vůdčích politických stranách.*“

Výpověď Bedřicha Gemindera redaktor uvádí slovy: „(...) *Obviněný hovořil lámanou češtinou. Na otázku předsedy, jaké je národnosti, odpověděl, že české.*“, tím autor komunikátu již na začátku upozorňuje na jazykové znevýhodnění obžalovaného. Toto redaktorovo uvedení má za úkol příjemce manipulovat a předložit mu, jakým způsobem by měl na obviněného nahlížet, jaký by na něj měl mít názor. Samotné přelíčení je v duchu jazykové diskriminace vedeno i ze strany předsedy:

20. „**Předseda:** *Hovoříte dobře česky?*

Obviněný: *Ano.*

Předseda: *Nebo chcete tlumočnicka?*

Obviněný: *Nikoliv.*

Předseda: *Rozumíte otázkám a budete dávat také v jazyku*

Obviněný: *Ano*

Předseda: *Chápete a rozumíte, z jakých trestných činů jste viněn žalobou státního prokurátor?*

Obviněný: *Ano. Cítím se vinen v plném rozsahu obžaloby.“*

Tato Geminderova jazyková *nedostatečnost* se však při detailním pohledu na výstavbu jeho výpovědi neprojevuje¹¹⁷. Jeho promluvy jsou nedefektní, bez jakýchkoliv problémů. Ba naopak, větné konstrukce jsou ze stylistického hlediska na velmi dobré úrovni, srovnatelné s vyjadřováním předsedy soudu a ostatních státníků:

21. *„Tak se už před válkou formovaly svazky mezi mnou a Slánským, které nemohly vyústit jinak než navázáním nepřátelského spojení proti straně. Proto jsme také spojili svou osobní a politickou budoucnost a nakonec jsem se stal členem protistátního spikleneckého špionážního centra, které vytvořil a vedl Rudolf Slánský.“*

Obžalovaný se k údajné jazykové nedostatečnosti po vzoru obžaloby vyjadřuje také, tuto *vadu* přiznává: *„Také po skončení studií jsem se pohyboval v maloměstském, kosmopolitickém, sionistickém prostředí, kde se mluvilo německy, a to mělo také vliv na to, že neovládám český jazyk.“*

Tematická struktura výpovědi Gemindera se v mnohém podobá tematickému obsahu výpovědi Rudolfa Slánského. I v případě této výpovědi je tematizováno přijetí viny, původ a Geminderovo předválečné působení, vytvoření a cíle protistátního centra včetně detailních způsobů záškodnické činnosti. Po vzoru výpovědí svědků z téhož vydání je i zde tematizován vztah ke Slánskému. Podobně jako soudní proces se Slánským i zde tematická posloupnost graduje:

1. jazyková nedostatečnost obviněného;
2. přijetí viny;
3. mládí, zejména reflexe bezstarostného života a vzdělání získaného v německých školách;
4. vstup do strany za pomoci Slánského;
5. vztah k Rudolfu Slánskému;
6. návrat do ČSR ze Sovětského svazu, setkání se Slánským;
7. budování spikleneckého centra;
8. spojení s imperialistickým Západem;
9. vlastní funkce v rámci spikleneckého centra;
10. sabotáž zahraniční politiky státu, infiltrace ministerstva zahraničí;

---

¹¹⁷ Je však nutno vzít v potaz skutečnost, že se nám v rámci deníku Rudé právo do rukou dostaly přepisy výpovědi pořízené profesionální zapisovatelkou, jejíž pravopisné kompetence byly zajisté na velmi vysoké úrovni. Lze tedy jen stěží odhadnout nakolik je výsledný přepis výpovědi ovlivněn korekturními zásahy zapisovatelky.

11. paralela k Titově klíče v Jugoslávii;
12. spojení se sionistickými organizacemi;
13. cíle protistátního spikleneckého centra;
14. izolace a odstranění prezidenta Gottwalda.

Jako nový prvek je ve výpovědi s Geminderem tematizován jeho charakter. Sám obžalovaný si přisuzuje *kosmopolitické, sionistické zatížení*, vypovídá, že vždy stavěl do popředí *své osobní kariéristické zájmy*. Velmi detailně je reflektován původ obžalovaného, který je pro něj přítěžující okolností:

22. „(...) že pocházím z židovské buržoasní obchodnické rodiny, že jsem prožil bezstarostné mládí a že prakticky nikdy na mne nedolehly starosti denního života, (...) moje výchova je usměrňována tak, abych byl oddělován od dělnického hnutí komunistické strany, abych byl svázán s buržoasií. (...)“

V rámci symboliky je v textu opět tematizováno zahalení, tedy symbol masky, nově toto zahalení symbolizují také *rouška* a *pláštík*:

23. „(...), kteří vždy uměli **maskovat** své rozvratné činy proti straně (...).“
24. „Prokurátor: Vám bylo známo, kdo se skrývá pod **maskou** tzv. pokrokového novináře Wertha?“
25. „Simone ale měl zájem na tom, aby Werth pod **pláštíkem** přítele SSSR mohl zakrývat své skutečné protisovětské poslání.“
26. „(...) s agenty, kteří působili pod **rouškou** diplomatické funkce (...).“
27. „Obviněný: Umožňovali jsme titovským agentům pod **rouškou** oficiální činnosti propagovat Titovu Jugoslávii (...).“
28. „(...) byla ponechána v činnosti pod **rouškou** charitativní činnosti, (...).“

Tyto symboly mají za úkol činnost spikleneckého centra a jejich spolupracovníků prezentovat jako něco skrytého, temného, avšak nakonec nutně odhalitelného komunistickou stranou:

29. „V poslední době jsme stále více chápali, že v osobě předsedy strany Klementa Gottwalda a jeho nejlepších spolubojovníků, kteří bez ohledu na naše rejdy vedou komunistickou stranu a československý lid, máme nepřekonatelné překážky k dosažení našich cílů.“

Lexikum se v případě výslechu Gemindera zásadně neliší od předchozích výslechů. Prezentace negativní skupiny *jich* je vyjádřena již známými výrazy *zrádci, obojetníci, třídně cizí kapitalistické/nepřátelské/nespolehlivé živly/elementy, rozvratníci, rozbíječi, trockisté, buržoasní nacionalisté, kapitalističtí a reakční trockistické elementy*, přičemž

toto lexikum je také v tomto případě používáno i samotnými obžalovanými k odkazování k sobě samým či ke svým spolupracovníkům. Jedinou zaznamenanou změnou jsou pouze slova přejatá (*direktiva, filiálka*) či knižní (*elaborát, rouška*) a zdrobnělá (*pláštík, dostaveníčko*).

3.3.4.3. Analýza výpovědi Vladimíra (Vlado) Clementise

Stejně jako v případě výslechu Bedřicha Gemindera je jazykové vyjadřování obviněného i předsedy soudu v porovnání s výslechem Slánského méně zatíženo expresivním negativním hodnocením ve chvíli, kdy dochází k prezentaci negativní skupiny „oni.“ Jedná se tedy spíše o neutrální výrazy nesoucí částečně negativní konotace, skupina „oni“ však není prezentována výrazy hanlivými jako v případě výslechu Slánského. Co se použitých témat týče, linie se velmi podobá výslechům svědků vypovídajících proti Slánskému:

1. přijetí viny;
2. předválečná činnost, mládí;
3. činnost na Slovensku;
4. navázání spojení se špionážními službami v emigraci;
5. působení v Londýně, spolupráce s Benešem;
6. spojení s anglickými špionážními agenty;
7. Clementisova funkce v rámci prozápadní politiky;
8. protistátní spiklenecké centrum Slánského a jeho spolupráce s Benešem;
9. vztah ke Slánskému;
10. infiltrace ministerstva zahraničí;
11. Koni Zilliacus a jeho funkce a spojení se Slánského centrem;
12. spojení s André Simonem, spolupráce se západním tiskem;
13. shrnutí provinění.

Můžeme si na první pohled všimnout, že ve výpovědi Clementise není explicitně tematizována snaha o odstranění Klementa Gottwalda jako součást gradace tematické linie. Výpověď tedy nějakým způsobem graduje, Clementis představuje opět své mládí, prostředí, ze kterého pochází a předválečnou protistranickou činnost, vztah k Rudolfu Slánskému, spojení s imperialistickými agenty a způsoby infiltrace státní sféry završená

vyjádřením konkrétního cíle spiklenecké činnosti v rámci závěrečného shrnutí, symbol likvidace tehdejší hlavy státu a komunistické strany však vyjádřen není:

30. „*Všechna tato moje činnost, zejména činnost tohoto centra, směřovala k likvidování lidově demokratického systému, k restauraci kapitalismu, k odtržení Československa od tábora míru a k podrobení Československé republiky imperialistickému táboru, (...)*.“

Lexikum, jak jsme zmínili výše, není výrazně zatíženo expresivními negativními kontacemi ve smyslu hanlivého označování. Důkazem o tom mohou být použítá substantiva a atributy známé již z předchozích soudních přelíčení: *židovský buržoasní nacionalista, obojetník, škůdce, kosmopolita, sionista, zaprodanci Beneše/západu, zrádce československého lidu, podvodník, konjunkturalista, milionář, buržoasní/nepřátelské elementy, trockistické skupiny, nepřátelské kádry/spolky, nespolehlivé živly* a podobně. Je tedy sice patrná snaha o negativní prezentaci nepřátel, nejsou však použity výrazy a slovní spojení tak expresivního charakteru jako v případě výpovědi Slánského či v případě komunikátů konstruovaných autory, tedy redaktory Rudého práva, jak ukážeme dále.

Částečná změna však nastává v případě posledního útvaru věnujícího se kauze protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. Jedná se o konstrukt redaktora Rudého práva a nese výrazné prvky expresivního až hanlivého označování členů negativní skupiny „oni.“ Pozornost není věnována všem vyslechnutým svědkům či obviněným, ale zejména *hlavě* protistátního spiknutí, Rudolfu Slánskému. Na první pohled nás může zaujmout nové lexikum, jehož prostřednictvím obžalovaného (ale také jeho společníky) autor označuje ještě hanlivějším způsobem: *zlosyn, zrádná sebranka, nepřítel, kosmopolita bez vlasti, zaprodanec, vlastizrádce, banda z nejodpornějších typů – zrádců, zrádce všech zrádců, zvrhlý lékař, arcilotr, lidojed, starý a prohnaný agent buržoasie, hrobař svobody a nezávislosti, šílený претенdent na roli československého Tita* a podobně. Autor používá také již dříve realizovaný symbol světa zvířat – opět v souvislosti s nepřátelskou skupinou „oni“: *ten, který ztratil lidskou podobu; přišlápnutý had* a jiné. Novým prvkem není ani symbol masky, který je tematizován hned několikrát:

31. „*Pod ryšavými vlasy těkají v masce vrásek zbabělé, zálužné oči, (...)*.“
32. „*Nová maska, kterou si jen na okamžik přikryl svou jidášskou tvář.*“
33. „*V tomto okamžiku padají všechny sebelicoměrnější masky (...)*.“
34. „*Stojí tu se strženou maskou, (...)*.“

35. „Pod dobře skrývanou maskou zneužívá postavení generálního tajemníka (...).“

36. „Maska Rudolfa Slánského definitivně spadla.“

Jedním z nových symbolů, které v komunikátu autor využívá, je symbol jidáše, který funguje ve významu zrádce československého lidu: „*Nová maska, kterou si na okamžik přikryl svou **jidášskou** tvář.*“ Tento symbol je explicitně uveden již v titulku komentáře, který zní *JIDÁŠ*.

V autorově konstruktu jsou strana, Sovětský svaz a totalitní systém včetně tehdejšího prezidenta Gottwalda logicky prezentovány pozitivně, tato reflexe má až formu adorace, která je běžná pro jazyk totalitní propagandy:

37. „(...) zrazoval lid, **dělnickou třídu, stranu – jedinou naději všech**, (...).“

38. „(...) naše země se probouzí k volnosti, vyrvána z drápů¹¹⁸ imperialismu **hrdinnými činy Sovětské armády – osvoboditelky**, (...).“

39. „*Ano, strana – revoluční, pevná a jedolitá komunistická strana a její vůdce soudruh Gottwald byli mu největší překážkou na cestě k uchopení moci. Soudruh Gottwald, který nám **neustále ukazuje správnou cestu vpřed**, který nás **neustále učí jít cestou Sovětského svazu**. **Pevná gottwaldovská ruka** to byla, která mu zabránila provést jeho hanobné konečné plány.*“

Hrůznost činů nepřátelské skupiny oni je dále zesílena negativními superlativy (*největší nepřítel, nejodpornější typy, nejotřesnější odhalení*) a řetězením negativních atributů (*trockisticko-titovský, sionistický zaprodanec; starý zatvrzelý agent mezinárodního imperialismu*).

Co se stylistické stránky komunikátu týče, ve shodě s předešlými texty jsme nezaznamenali žádnou výraznější odchylku. Nedefektní výpovědi a jazykový kód korespondují s dobovou spisovnou normou a jsou charakteristickými znaky totalitní řeči.

3.3.5. Analýza vydání ze dne 23. listopadu 1952¹¹⁹

V rámci analýzy vydání deníku ze dne 23. listopadu se zaměříme pouze na útvary konstruované redaktory a údajnými čtenáři, a to z důvodů, které jsme uvedli již v úvodu naší vlastní analýzy. V této podkapitole tak vynecháme rozbor výsledků dalších svědků a obžalovaných ke kauze protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským.

¹¹⁸ Symbol drápů zde opět slouží pro přirovnání nepřátel ke členům zvířecí říše.

¹¹⁹ Všechny ukázky uváděné v této podkapitole jsou autentickým prepisem z vydání Rudého práva ze dne 23. listopadu 1952.

3.3.5.1. Analýza titulní strany vydání

Titulní strana je i v případě tohoto vydání žánrově různorodá. Nachází se zde úvodník redakce jako nejrozsáhlejší útvar na této straně, ohlasy čtenářů s komentářem redakce, citované dopisy čtenářů, tedy ty bez komentáře redakce a na závěr komentovaný seznam institucí, které zaslaly blahopřání k narozeninám prezidenta Gottwalda, jehož součástí je i krátký úvod napsaný redakcí Rudého práva. Právě narozeniny Klementa Gottwalda jsou tematizovány v rámci celého vydání z tohoto dne, níže se tedy zaměříme na analýzu jednotlivých útvarů.

Oproti předchozím vydáním je evidentní změna v poměru negativních a pozitivních témat, kdy v úvodníku jednoznačně v převažují právě témata pozitivní, přičemž také prezentaci pozitivní skupiny *my* je věnován větší prostor. Skupina *my* je z velké části prezentována především Klementem Gottwaldem, tehdejším prezidentem, a komunistickou stranou, s níž společně vedou celý lid k *vítězství*. Gottwald je v celém tomto úvodníku několikrát až přehnaně adorován, několikrát je označován superlativními atributy s pozitivním hodnocením:

1. „*Soudruh Gottwald, který v sobě ztělesňuje všechno **nejlepší, nejcennější**, co je v našem lidu, všechny **největší** ideje, všechno jeho **nejlepší** usilování, je vpravdě **největší** postavou našich dějin, rostoucí každým dnem a každým dnem, a tak milovanou lidem, jako nikdo v našich dějinách.*“
2. „*Odpoověď na to je jen jedna. Soudruh Gottwald je **největším, nejlepším** žákem Stalinovým u nás. Soudruh Gottwald v sobě spojil všechny **nejlepší** vlastnosti komunistického člověka.*“

Všechny úspěchy jsou přisuzovány právě Gottwaldovi jako vůdci komunistické strany, který *pevnou rukou řídí osudy* československého lidu a vede je vpřed v budování socialismu, to je předjímáno již v titulku *S KLEMENTEM GOTTWALDEM PŮJDEME OD VÍTĚZSTVÍ K VÍTĚZSTVÍ*. Autor sám sebe prezentuje jako mluvčího všeho československého lidu a vyjadřuje obdiv a *neskonanou lásku* vůči Gottwaldovi, o tom svědčí i použití 1. osoby množného čísla v incipitu textu:

3. „*S horoucími srdci **zdravíme** dnes soudruha Klementa Gottwalda v den jeho padesátých šestých narozenin. S neskonanou láskou **pozdravujeme** velikého vůdce našich národů, **naši** dělnické třídy, předsedu slavné Komunistické strany Československa, prvního dělnického presidenta **naši** republiky.*“

Autor textu prezidenta Gottwalda prezentuje jako toho, komu lid *vděčí za rozdrčení zločinecké bandy*. Jeho moc a strana jsou v několika případech tematizovány

prostřednictvím symbolu zbraně, která má chránit lidově demokratické Československo před nepřáteli:

4. „(...) bojuje, vyzbrojen ostrou **zbraní** marxisticko-leninské nauky, (...).“
5. „(...) zásluha soudruha Klementa Gottwalda, který vykoval stranu v ostrou a účinnou **zbraň** bolševickou.“
6. „(...) Gottwald nás učí věrnosti a oddanosti ke komunistické straně, která je hlavní **zbraní** našeho vítězství.“

Autor tohoto úvodníku se textu pokouší dodat také jistý umělecký ráz, o tom svědčí i použití anafory:

7. „*Tak poznal Klementa Gottwalda všechen náš lid, a také všichni nepřátelé lidu, (...).*“
„*Tak poznal Klementa Gottwalda náš lid (...).*“
„*Tak konečně poznal Klementa Gottwalda náš lid, a také všichni nepřátelé našeho lidu, (...).*“
8. „*Soudruh Gottwald nás učí věrnosti a oddanosti ke komunistické straně (...).*“
„*Soudruh Gottwald nás učí neústupné věrnosti marxismu-leninismu, (...).*“
„*Soudruh Gottwald nás učí neochvějně věrnosti lidu, (...).*“
„*Soudruh Gottwald nás učí skromnosti a obětavosti v práci pro stranu, (...).*“
„*Soudruh Gottwald nás učí neustálé bdělosti a ostražitosti, (...).*“
„*Soudruh Gottwald nás učí neochvějně, hluboké a silné lásce k Sovětskému svazu, (...).*“

Tímto opakováním úvodních slov je navíc docíleno důrazu, reflektováno je navíc to, čím se Klement Gottwald zasloužil o dobro lidu.

Také v tomto útvaru je dobovou propagandou do kontrastu k pozitivnímu táboru „*nás*“ postavena negativní skupina „*jich*“, která je označována podobně jako v textech vydání dřívějších: *banda trockisticko-sionistických zrádců, imperialistických agentů, špiónů a škůdců v čele se Slánským, zločinecká sebranka, hrstka zločinců, náhončí buržoasie a nepřátelé lidu a komunistické strany*, přitom však, jak jsme zmínili výše, není tato negativní skupina prezentována tak často, a to především z toho důvodu, nedocházelo k odvedení pozornosti od Klementa Gottwalda v den jeho narozenin.

Co se tematické struktury úvodníku týče, převažuje adorace a oslava Klementa Gottwalda, komunistické strany, socialismu a *velkého* Sovětského svazu. Je zdůrazňována jednota pracujícího lidu, která má přemoci vše zlé, co *nepřátelé, spojenci západního imperialismu* napáchali. Dále je prezentován symbol Gottwaldových *pevných rukou*, ve kterých *třímá kormidlo*, spolu s dalšími podobnými

idiomy reflektujícími sílu Gottwalda se tak jedná o další ze strategií reflexe pozitivní skupiny „my“.

Pod shrnujícím titulkem *Pod vedením soudruha Gottwalda rozdrtíme všechny pokusy špiónů a zrádců – vybudujeme socialismus* redaktor Rudého práva shrnuje části tzv. rezolucí, které do redakce dorazily od *rozhněvaného* lidu. Společnými a nejvíce opakovanými tématy jsou zejména hněv a odpor vůči nepřátelské skupině, slib ještě oddanějšího pracovního úsilí, vyjádření jednoty vůči straně a prezidentovi a žádost po nejvyšším možném trestu pro obviněné.

V rámci promluv konkrétních zástupců z řad lidu je zajímavé zejména odkazování k nepřátelské skupině podobným způsobem, jako činili žalobci či zástupci totalitní ideologie. Jazykový kód je tak velmi podobný právě tomu propagandistickému, nepřátelé jsou označováni jako *smečka posluhovačů, zrůdy*, jejich činností je *zrůdné počínání*, tímto způsobem tak jsou spiklenecké centrum a nepřátelé symbolizováni jako nelidské bytosti, zástupci říše zvířat.

V dopise s titulkem *Náš vděk Klementu Gottwaldovi* a v příspěvcích redaktorů s titulky *Havíři svému milovanému prezidentu, Pracovní úspěchy v závodě E. Urxe* a *Získali 1027 nových členů JZD* jsou použita témata velmi podobná. V prvním případě, v dopise skláře J. Pěničky, je stejně jako ve výše uvedeném útvaru reflektován hněv a rozhořčení pisatele, navíc také poděkování prezidentu Gottwaldovi. V rámci tohoto dopisu bychom mohli věnovat pozornost také životní zkušenosti skláře, který hovoří o *nezaměstnanosti* a *bídě*. Tematizování této zkušenosti v deníku bylo pro totalitní propagandu velmi přínosné, mohla tak příjemcům prezentovat *špatné vlastnosti* kapitalismu. Naproti tomu pisatel také vyslovuje *výdobytky* socialismu, což opět napomáhá totalitnímu jazyku při konstrukci pozitivního obrazu skupiny „my“.

Podobná témata jsou reflektována také v příspěvcích prezentujících havíře, zaměstnance chemického závodu a JZD. Hned na úvod jsou zmíněny pracovní odhodlání zaměstnanců a oddanost vůči Klementu Gottwaldovi, poté jsou tematizovány hněv a rozhořčení lidu následované žádostí o důkladné potrestání *zločinců*. Redaktor čtenáře přesvědčuje konkrétními příklady pracovního úsilí v dolech na Mostecku, Kladensku a Ostravsku, v závodě E. Urxe kde se pracovníci překonávají navzájem a pracují „nad plán“ a vyjadřují tak vděčnost *vůdci* Československa a strany.

Posledním příspěvkem na titulní straně je seznam institucí, které splnily hospodářský plán ještě před jeho termínem, čímž opět dochází k reflexi oddanosti a lásky lidu vůči hlavě státu. Seznam je uvozen krátkým textem redaktora, který

připomíná činy *odporné sebranky zločinců a zrádců v čele s netvorem Slánským* a opět vyslovuje vděčnost a závaznost vůči Gottwaldovi. Tento seznam pak dále pokračuje na sedmé straně.

3.3.5.2. K analýze vnitřního obsahu vydání

Vnitřní uspořádání novin v období veřejného procesu s protistátním spikleneckým centrem tradičně obsahuje výslech svědků a samotných obviněných ohledně jejich trestné činnosti. Vydání ze dne 23. listopadu tak reflektuje soudní výpovědi Artura Londona, Vavro Hajdů a André Simona uskutečněné předcházejícího dne.

Na páté straně se však již objevují útvary další, k tématu se vyjadřuje například Karel Konrád, spisovatel a tehdejší redaktor Rudého práva, který psal tzv. soudničky. Autor tohoto komunikátu s titulkem *Ne – to nejsou lidé!* v podstatě z vlastního pohledu celou kauzu hodnotí. Do asymetrického vztahu staví na jedné straně všechny odsouzené zločince, se kterými se během praxe setkal, a na straně druhé protistátní spiklenecké centrum, *vlastizrádce*. Zatímco k „běžné“ kriminalitě podvodníků, zlodějů a vrahů se vyjadřuje v podstatě velmi empaticky a jejich zločiny omlouvá jako důsledek nespravedlivého společenského uspořádání: *„I když leckterý z nich měl na dně svého srdce nějakou závažnou omluvu bída, děti neměly co jíst, nezaměstnanost, proradnost ženina... (...)“*, pro spolupracovníky spikleneckého centra pochopení nemá: *„Není to dokonalá vražda jen na jedinci, ale na milionech – vlastizrada je křivý zabiják, vražený do srdce celého národa. Vlastizrada podřezává zápěstí všech občanů.“*

Z hlediska funkčnosti se opět jedná o text persvazivní, mající za úkol přimět recipienta postavit se na stranu „dobra“. Obraz negativní skupiny „*jich*“ je po vzoru předchozích vydání deníku prezentován na základě použití negativně zatíženého lexika: *zjevy, zrudnost povahy, nezměřitelná bezcitnost, těžcí zločinci, lupiči, kasaři, vrazi*, tato prezentace je posílena přirovnáním obžalovaných k netvorům: *„Ano: těchto čtrnáct obžalovaných netvorů – to nejsou lidé!“* Můžeme si také všimnout, že autor v textu používá motivu masky známého již z předchozích vydání: *„A přece jsou to dvojnásobně těžcí zločinci, neboť nelze soudit jen jejich činy, ale i jejich bídácké masky, které po léta nosili (...)!“*

Poslední, tedy osmá strana deníku zahrnuje reflexi procesu s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského v zahraničním tisku. Tento útvar s titulkem *Zahraníční tisk o procesu s protistátním spikleneckým centrem v Praze* se neobjevuje poprvé ve vydání z tohoto dne, ale byl přítomný již ve vydáních předchozích. Jedná se tedy o agenturní zprávy, získané od ČTK popřípadě od zahraničních zpravodajských agentur, logicky přitom prohlášení přicházela ze Sovětského svazu a ze zemí, ve kterých byla u moci komunistická strana. Za zmínku stojí, že co se agenturní zprávy z Moskvy týče, postrádá jakékoliv hodnotící atributy, jsou zde de facto pouze uvedena důležitá fakta. Naproti tomu prohlášení ostatních států obsahuje negativně zatížené lexikum, například: „*Na rozkaz svých chlebovárců v USA (...) a podobně.* V této rubrice jsou také otištěny reflexe z tisku západních zemí, je však důležité zmínit, že se jedná striktně o prohlášení ústředních orgánů tamních komunistických stran.

3.3.6. Analýza vydání ze dne 28. listopadu 1952¹²⁰

Poslední vydání, které v rámci této bakalářské práce analyzujeme, bude právě vydání ze dne 28. listopadu, které pokládáme za důležité proto, že reaguje na rozsudek vynesený o den dříve. V rámci tohoto vydání se ke kauze se spikleneckým centrem redakce vyjadřuje hned několikrát, na úvodní straně nejprve v úvodníku, dále v textu s titulkem *Zúčtovali jsme se zákeřným nepřitelem*, následuje znění rozsudku soudu s titulkem *Rozsudek nad vedením protistátního spikleneckého centra v čele s R. Slánským*, poté je kauza reflektována dvěma publicistickými texty spisovatelů Ivana Olbrachta a Ivana Skály uvnitř deníku a na poslední, čtvrté straně Rudého práva je kauza uzavřena odezvou ze Sovětského svazu a ze států, ve kterých byla v té době u moci komunistická strana, tedy z Polska a Bulharska. Důležité je zmínit, že téma procesu s protistátním spikleneckým centrem již nezabírá většinou část deníku, ale zhruba poloviční, ve zbývajících částech jsou reflektovány události v Koreji, události ze Sovětského svazu (např. *Z průběhu Měsíce čs.-sovětského přátelství*) a ze zahraničí celkově.¹²¹

---

¹²⁰ Všechny ukázky uváděné v této podkapitole jsou autentickým přepisem z vydání Rudého práva ze dne 28. listopadu 1952.

¹²¹ Prezentování dalších událostí v deníku, tedy nejen kauzy spikleneckého centra je zřejmě autorem plánovaná. Mohlo by se jednat o promyšlenou komunikační strategii, pomocí které produktor příjemce informuje o „očišťení“ společnosti a návratu k běžnému životu.

3.3.6.1. Analýza titulní strany vydání

Úvodník s titulkem *SPRAVEDLIVÝ TREST* je autorem koncipován de facto jako zopakování toho, co bylo cílem spiknutí protistátního centra v čele s Rudolfem Slánským, toto spiknutí je několikrát srovnáno s dřívější Titovou kauzou v Jugoslávii, reflektováno je vše negativní, o co spiklenci údajně usilovali:

1. „*Titovská cesta, to je cesta zrady na Sovětském svazu, na táboru pokroku, demokracie a míru. Titovská cesta, to je zničení svobody lidu a zaprodání národní nezávislosti a národní svrchovanosti. Titovská cesta, to je moc v rukou imperialistických agentů, špiónů a vrahů. Titovská cesta, to jsou závody, vrácené do rukou kapitalistů a půda, navracená statkářům. Titovská cesta, to je přeměna země v kolonii amerických monopolistických žraloků, to je vržení všech pracujících nazpět k starému údělu vykořisťování, to je ubíjení nejlepších synů pracujícího lidu, to je hanebné zaprodání lidu do služeb nové imperialistické války.*“

Tato ukázka navíc svědčí o opakování symbolu cesty, na kterou se údajně nepřátelé vydali, tedy na cestu boje proti socialismu a proti Sovětskému svazu. Tento symbol se několikrát objevil i v předchozích vydáních, svědčí tedy o tom, že nejen informace, ale i symboly byly v rámci propagandistických textů opakovány a staly se významným prvkem totalitní „*novověči*“. V úvodníku je navíc znovu tematizována skrytá tvář nepřítele související se symbolem masky, symbolem, který se vyskytoval v textech dřívějších vydání Rudého práva:

2. „*(...) i on dlouhá léta podle skrýval svou tvář úhlavního nepřítele lidu (...).*“
3. „*(...), protože se dlouhá léta maskoval jako přítel lidu, (...).*“
4. „*Před celým světem byli demaskováni nestoudní špióni (...).*“
5. „*Zlotřilému a dlouhá léta maskovanému imperialistickému agentu Slánskému se nepodařilo stát se československým Titem.*“

Jak je na první pohled patrné, jazyk autora se zásadně neliší od vydání deníků z počátečních dnů procesu. Snaha o konstrukci asymetrického vztahu mezi pozitivní skupinou „*my*“ a negativní skupinou „*oni*“ je i v tomto úvodníku přítomná, důkazem je použité a již známé lexikum jazyka dobové propagandy: *trockisté, sionisté, buržoasní nacionalisté, váleční zločinci, agenti gestapa, mnohonásobní špióni kapitalistických zemí, vrahové Jana Švermy, Julia Fučíka a nejlepších synů naší komunistické strany, obrzloději národního majetku, sabotážníci a škůdci národního hospodářství, podvodníci defraudanti* a podobně.

Autor textu ve vztahu k příjemci používá ověřenou strategii opakování informací, zejména negativních důsledků vyplývajících z činnosti nepřátel, opakována je ale také

nutnost jednoty lidu a oddanosti vůči straně a Sovětskému svazu při budování socialismu.

Velkou část úvodní strany pokrývá přepis oficiálního rozsudku nad spikleneckým centrem Rudolfa Slánského. Rozsudek konstatuje činy, kterými se odsouzení provinili vůči státnímu zřízení a československému lidu, výši trestů a odůvodnění tohoto rozhodnutí, jazykové vyjadřování přitom koresponduje s oficiálním úředním jazykem doby. Rozsudkem bylo jedenáct ze čtrnácti obžalovaných odsouzeno k nejvyššímu trestu, tedy trestu smrti, zbylí tři pak k doživotnímu odnětí svobody.

Poslední útvar na titulní straně reflektující proces s vedením protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského je redaktorův konstrukt reportážního charakteru: *Zúčtovali jsme se zákeřným nepřitelem.* Text sestává z vlastního redaktorova textu, který doplňují vyprávění osob přítomných závěrečnému soudnímu přelíčení.

V řeči všech, kteří se k rozsudku vyjadřují, se opakují stejná hypertémata, avšak různě seřazená, konkrétně se jedná o:

1. vyjádření hněvu, zloby a rozhořčení nad činností protistátního centra;
2. vyjádření spokojenosti a souhlasu s výší trestu;
3. závazek ještě většího pracovního nasazení a budování socialismu.

V několika případech jsou také tematizovány výhrůžky těm, kteří by se snad chtěli vydat stejným směrem jako odsouzení:

6. *„A zasloužený trest smrti jedenácti zločincům je současně výstrahou každému, kdo by chtěl rušit naši práci. Tak jako jsme se dovedli vypořádat s těmito bandity, budeme se umět vypořádat s každým, kdo by se chtěl o něco podobného pokusit.“*
7. *„Nechť třesou se všichni vlci v ovčí kůži, kterou jim lid, vedený svou stranou, zavčas strhne, aby je stihl podobný trest.“*

3.3.6.2. K analýze vnitřního obsahu vydání

Na druhé straně deníku jsou otištěny dva texty spisovatelů Ivana Olbrachta a Ivana Skály reflektující proces se spikleneckým centrem, logicky přitom působí jako opora totalitní propagandy a komunistického režimu, pomohly tak totalitní vládě ovlivnit příjemce.

První útvar v pořadí, *KONEC ZRÁDCŮV*, jehož autorem je Ivan Olbracht, reflektuje negativní vlastnosti nepřátel, autor přitom užívá lexika zneužitého totalitní propagandou vyznačující se expresivními výrazy s negativními konotacemi: *živly bez lidských tváří, zaprodanec, zrádci, pomahači Slánského* a podobně. Olbracht tedy nejprve kritizuje negativní vlastnosti, odkazuje k podobným událostem a protikomunistickým hnutím v ostatních zemích, navrhuje řešení, jakým lze předejít podobným incidentům, tematizuje Slánskému nabízený útěk na západ a závěr textu věnuje Slánskému, jeho působení před válkou, jeho odhalení a zničení. Největší kritiku autor zaměřuje zejména proti kariérismu, touze po penězích a kosmopolitismu:

8. „*Před Státním soudem sedí jedenáct typických kosmopolitů, (...) chtivých, nemilosrdných, upjatých svými myšlenkami jen na boj o moc, na kariéry, na osobní obchody a ovšem na peníze, peníze, peníze.*“

TŘI LAVICE, druhý text na téže straně napsal Ivan Skála a opět se v něm zaměřuje na kritiku negativních vlastností skupiny „oni,“ používá přitom personifikovaného symbolu lavic „*V popředí soudní síně na Pankráci stojí tři lavice. (...) Tyto lavice pamatují (...).*“ Členové protistátního spikleneckého centra jsou velmi emotivním způsobem přirovnávání k válečným zločincům:

9. „*Na jedné z nich tu před několika lety seděl vrah českého národa K. H. Frank. Na těchto lavicích seděli váleční zločinci, odpovídali se tu před našim lidem. (...) Dnes jsou tři lavice opět obsazeny. Tentokrát na nich sedí největší, nejnebezpečnější banda agentů a pochopů imperialismu.*“

Podobně jako v textu Ivana Olbrachta i zde jsou nejvíce kritizovanými vlastnostmi ziskuchtivost, moc a buržoazní původ:

10. „*(...) kapitalistická chamtivost, která u naprosté většiny z nich je spojena s jejich buržoazním původem; kapitalistické kramářství, jež je spojuje jako žoldáky imperialismu v mezinárodní svazy sionistických a zednářských organizací; šílenou ctižádost, kariérismus a samolibost, která nezná mezí a nevybírá si prostředky; propastnou nenávist k lidu, jež znají jen jako předmět kořistění, (...).*“

Reflektovány jsou také výpovědi obviněných (Slánského, Simona, Franka a dalších), autor přitom používá výrazně expresivního negativního lexika: *vychytralý licoměrný zbabělec, stvůra, hlava spiklence, zlosyn, špion, ničema, sionističtí šejdři bez vlasti, kapitalistické živly, lotr páchnoucí zradou, hnusný zplozenec kapitálu, žoldáci imperialismu* a podobně. Skála používá podobných přirovnání jako jazyk

totalitní propagandy, nepřátele přirovnává k zástupcům zvířecí říše: *plazi, špinavé klubko zmijí, obrovské chuchvalce pijavic*, z čehož vyplývá, že i autoři jako Skála byli výrazně ovlivněni dobovým jazykovým kódem.

Na poslední straně deníku je podobně jako v předchozích vydáních otištěna reakce na proces s nepřátelským centrem, především tedy reakce tisku ze Sovětského svazu, z Polska a Bulharska k výsledkům z předcházejícího dne. Tato rubrika je uvedena titulkem *Rozdrcení spikleneckého centra v ČSR je vítězstvím pracujících všech zemí* a jsou v ní de facto reflektovány hněv nad *zrádčovskou* činností nepřátel a spokojenost s úspěchem komunistické strany při odhalování těchto nepřátel. Tato odezva zahraničního tisku opět koresponduje s názorem komunistické strany v Československu a mohla tak být v deníku vytištěna jako jedna z dalších forem manipulace dobového příjemce.

4. Závěr

V předložené bakalářské diplomové práci jsme si za cíl stanovili provést s využitím metody kritické analýzy diskurzu výzkum užitého lexika a tematických struktur vybraných textů deníku Rudé právo. Jednalo se konkrétně o vydání, ve kterých byla reflektována událost politického procesu s tzv. vedením protistátního centra v čele s Rudolfem Slánským, přičemž z dříve uvedených důvodů jsme k analýze vybrali pouze reprezentativní vzorek dat zahrnující materiál ze dne 20., 21., 22., 23. a 28. listopadu 1952.

Vlastní analýze předcházelo vypracování teoretického úvodu, v němž jsme se pokusili představit možné přístupy k pojetí diskurzu a jeho analýze. Z těchto přístupů se nám pro naše cíle jevila jako nejvhodnější právě kritická analýza, která do centra svého zkoumání staví jazyk coby nástroj moci a dominance. Mezioborovosti, která je při provádění kritické analýzy nezbytná, jsme nutně využili ve druhé kapitole, a to zejména při zkoumání společensko-historického a politického kontextu analyzovaného diskurzu. Politický proces s protistátním centrem Rudolfa Slánského a jeho reflexe v mediálním prostoru daly totiž vzniknout typu totalitní „novořeči“, jež byla v modifikované verzi používána totalitní propagandou až do konce 80. let 20. století a ovlivnila tak mediální i politický diskurz tohoto období. Přestože zvolený způsob vyžaduje zahrnout do analýzy poznatky z řady společenských věd, jako jsou sociologie, historie, politologie a podobně, v rámci našeho výzkumu byl centrem zkoumání především jazyk.

Kritická analýza si za cíl klade odhalení manipulativního a persvazivního charakteru diskurzu, které nejsou náhodné, ale záměrně realizované disponenty moci a jejich prostředníky, tedy produktory komunikátů. Událost politického procesu s Rudolfem Slánským a protistátním spikleneckým centrem dala vzniknout novému typu jazykového kódu totalitní řeči, který mohli disponenti politické moci prostřednictvím mediální instituce¹²² využít k manipulaci předpokládaného recipienta, tedy všedního čtenáře.

Kauza byla v deníku Rudé právo prezentována prostřednictvím diskurzivního typu, který sestával ze zpravodajských a publicistických útvarů několika typů, jako např. úvodník, zpráva, komentář, reportáž a podobně. Významným žánrem, se kterým

---

¹²² Médiem bylo v tomto případě právě Rudé právo jakožto oficiální komunikační orgán Komunistické strany Československa.

jsme se v rámci analýzy deníku setkali, byly tzv. dopisy čtenářů. Byly prezentovány jako autentické ohlasy čtenářů, kteří je do redakce Rudého práva zaslali a vyjadřovali v nich názory shodující se s dobovými disponenty politické moci. Jejich autenticita je však velmi problematická a při analýze jsme se snažili odpovědět na otázku, zda jsou tyto komunikáty pravé, nebo jde o pouhou manipulační strategii a texty jsou pouhé konstrukty dobové propagandy s funkcí dosvědčit jednotnost lidu v názorech na tzv. spiklenecké centrum. Proti autentičnosti hovoří především způsob vyjadřování údajných pisatelů, který se v mnohém podobá jazykovému kódu disponentů moci, konkrétně jsme zaznamenali shodu či podobnost lexika při označování obviněných nebo opakování větných konstrukcí. S absolutní jistotou jsme na tuto otázku bohužel nebyli schopni odpovědět, a to především proto, že již neexistují žádné důkazy, které by mohly pravost dopisů potvrdit nebo vyvrátit.

Manipulace a persvaze byla autory komunikátů realizována jednak prostřednictvím argumentačních strategií, přitom byla vybírána témata, která byla pro disponenty „výhodná“, jednak prostřednictvím zvolených výrazových prostředků. Důležitou strategií, kterou jsme v rámci analýzy odhalili, je konstrukce protikladných vztahů skupiny „my“ a „oni“, jež svědčí o přítomnosti nerovných mocenských vztahů v jednotlivých komunikátech. Z tohoto pohledu je příznačné zejména užívání výrazně expresivních prostředků, které nesly negativní konotace při prezentaci skupiny „oni“ a pozitivní konotace při prezentaci skupiny „my“. Tyto výrazové prostředky jsou charakteristické tím, že spíše než na racionální složku osobnosti působí na tu emoční, přičemž se jedná o jednu z dalších manipulačních strategií totalitní komunikace. Typickými prostředky totalitního jazyka bylo např. časté používání metafor a obrazných vyjádření, hyperbol či řetězení negativních atributů ve spojení s nepřátelskou skupinou „oni“. Velmi výrazně se zkoumané texty totalitní propagandy vyznačují opakováním lexika, které mnohdy získává až podobu klišé. Nejedná se přitom pouze o výrazové prostředky, ale také o hypertémata a témata, která byla produktem opakována a měla tak utkvět v paměti čtenáře. Častým opakováním došlo ke vstřípení často nepravdivých informací do podvědomí čtenáře a nebylo již podstatné, jestli byly informace pravdivé nebo ne.

Je třeba zdůraznit, že texty zkoumaného diskurzu mají výrazný ideologický charakter. V rámci konstrukce pozitivní skupiny „my“ je socialismus prezentován jako „jediný možný“ a „nejlepší“ způsob života, přičemž všichni ti, kdo s jeho ideologií nesouhlasili, byli stavěni do role opozice, tedy na stranu nepřátelské skupiny „oni“.

V rámci této strategie byly symbolizovány dobově důležité osobnosti, jako např. J. V. Stalin, Klement Gottwald, Jan Šverma a další „hrdinové“ dobové ideologie.

Snaha o prosazení vlastního cíle, ať už politického či nepolitického, je součástí společnosti už odnepaměti. Problém nastává ve chvíli, kdy se ten, kdo má moc, snaží tuto moc vědomě využít ve svůj vlastní prospěch k znevýhodnění druhých, k zachování vlastní výhodné sociální pozice. Tento boj o prosazování vlastního cíle a udržení mocenských vztahů probíhá v politických, ale i v mediálních diskurzích a základním předpokladem pro zachování rovných mocenských vztahů je včasné odhalení manipulačních strategií – k tomu je nezbytná znalost nejenom užitého jazyka, ale i těchto strategií. Mnohdy není jejich odhalení snadné, proto jsme se pokusili analýzou konkrétních projevů dominance a moci v jazykovém kódu totalitní propagandy ukázat možný způsob analýzy těchto komunikátů.

Anotace

Autor: Michal Jaroš

Katedra a fakulta: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název bakalářské diplomové práce: Kritická diskurzivní analýza vybraných textů Rudého práva

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 163 175

Počet příloh: 9 (na přiloženém CD)

Počet titulů použité literatury: 28

Anotace bakalářské diplomové práce: Bakalářská diplomová práce se zabývá kritickou diskurzivní analýzou vybraných textů deníku *Rudé právo*. Konkrétně se zaměřuje na analýzu reflexe veřejného politického procesu v bývalém Československu s tzv. protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského v jednotlivých vydáních deníku v období 20.–28. listopadu 1952, přičemž zkoumá především persvazivní charakter totalitní řeči, přejímání jazykového kódu, shodu hypertémat v jednotlivých výpovědích a lexikální analýzu komunikátů jednotlivých mluvčích.

Klíčová slova: kritická diskurzivní analýza, diskurz, analýza diskurzu, deník Rudé právo, propaganda, ideologie, komunistická ideologie, persvaze, manipulace, totalitní řeč, jazyk totalitní propagandy.

Abstract: This bachelor thesis deals with the critical discourse analysis of selected texts from the daily newspaper *Rudé právo*. It takes a particular interest in analysing the reflection of the public show trial in former Czechoslovakia with the so called *Trial of anti-state conspiracy centered around Rudolf Slánský* (also known as *The Slánský trial*) in the daily newspaper in the period from 20th until 28th November 1952. More precisely, a persuasive character of rhetoric of totalitarianism, the language acquisition, the macro-topic match – in the text of individual producers – and the lexicon of the speech acts are examined.

Keywords: critical discourse analysis, CDA, discourse, discourse analysis, propaganda, ideology, persuasion, manipulation, rhetoric of totalitarianism, propagandistic language, show trial.

Resumé

The aim of the provided bachelor thesis is to analyse used lexicon and thematic structures using the methods of critical discourse analysis. Selected texts from the daily newspaper *Rudé právo* were used for the analysis, more precisely, the issues, which reflected the event of the show trial with the so called *Anti-state conspiracy centered around Rudolf Slánský* (also known as *The Slánský trial*). However, it could not be possible to make an analysis of all the issues from 20th until 28th November 1952 for the limited space granted for the thesis and for the fact that the vocabulary would be very repetitive after a certain point, thus, it was decided to choose only selected issues: 20th, 21st, 22nd, 23rd and 28th November 1952. This sample is meant to be representative enough to demonstrate evidence of power and dominance.

Before the analysis itself, a theoretical introduction (chapter 1) was developed, in which possible approaches to discourse and its analysis were introduced. From all of these approaches, the critical analysis appeared to be the best for the aims of this thesis, because it focuses on language as a main instrument of power and dominance. Interdisciplinarity, which is an essential component of critical analysis, was also used in the thesis, especially in the second chapter where the social-historical and political context of analysed discourse were investigated. *The Slánský trial* and its reflection in media gave rise to the type of totalitarianism newspeak, which was, in a modified way, used by totalitarianism propaganda until late 80's, influencing media and political discourse in this period. Although the chosen type of analysis requires knowledge from several social sciences (e.g. sociology, history, politology etc.), the attention was drawn to the analysis of the language.

The aim of the critical analysis is the revelation of manipulative and persuasive features of the discourse, which are not casual but intentionally implemented by those in power and their mediators – the producers of speech acts. The event of *The Slánský trial* gave rise to a new type of linguistic code of totalitarianism speech (newspeak), which could be used by those in power via media¹²³ to manipulate hypothetical recipients – the ordinary readers of the newspaper.

The Slánský trial was presented in the newspaper via a type of discourse which consisted of the news and the publicistic genre of several types (e.g. editorial, report,

---

¹²³ The media institution in this case was the daily newspaper *Rudé právo* as an official mean of communication of The Communist Party of Czechoslovakia.

commentary, reportage etc.). An important new genre was a special type of the so called „letters from the readers“. These letters were presented as an authentic response from the readers, who shared the same ideological opinions with those in power then. Though, the authenticity of these letters is very problematic and during the analysis it was questioned whether these letters are genuine or they are just a type of strategy of manipulation, thus, the texts being just constructs of propaganda. The way readers express themselves is anything but genuine, since it is very similar to the way those in power do. This similarity consists of analogue vocabulary, especially the ways of denoting and/or describing defendants. In addition, the structures of the sentences are acquired very often by the „alleged“ readers. Unfortunately, it was not possible to answer this question with absolute certainty, especially because there is no proof left, that could help decide whether the letters are genuine or counterfeit.

Manipulation and persuasion were implemented by the producers of the communication constructs, on one side through argumentation strategies – using only those topics, which were „advantageous“ for those in power – on the other they have used specific lexicon. A very important strategy that was revealed is the presentation of the contradictive relationships between the group „we“ and the group „them“, which indicates the unequal power relationships. From this point of view, a very typical way of presenting these relationships is using significantly expressive vocabulary, which bears negative connotations while presenting the group „them“ on one side and using significantly expressive lexicon bearing positive connotations while presenting the group „we“. This lexicon is characteristic especially because it strikes the emotive component rather than the rational one and it is seen as one of many strategies of manipulation of the newspeak. Typical vocabulary of the newspeak comprises for example metaphors, hyperboles, chains of negative attributes (when referring to the negative „them“ group) etc. Propagandistic texts are also characteristic for the repetitive lexicon, which can even often transform into clichés. Also, macro and micro-topics are often repeated, which is exploited by those in power so that even untruthful topics become well-known, which is basically the application of the motto: „If you repeat a lie often enough, people will believe it.“

It is important to stress, that the texts of analysed discourse have a strong ideological character. Socialism is presented by the producers of texts as „the only possible“ and „the best“ way of living, where all those who did not share this idea were collected into the negative „them“ group. This strategy was useful while presenting the

symbols of that time, such as J. V. Stalin, Klement Gottwald, Jan Šverma and other „heroes“ of the ideology back then.

The endeavour of promoting one's own aim, whether political or non-political, has been part of society since ever. The problem arises when the ones who have power are consciously using this trick for their own benefit regardless of the others and to maintain their own favourable social position. This struggle to promote one's own goal and maintain power relations takes place in both political and media discourses and the basic prerequisite to maintain equal power relations is to discover manipulation strategies on time – and this requires knowledge not only of the used language but also of these strategies. Discovering these is not always very easy, however in this thesis it has been attempted to demonstrate one of the many possible ways of analysing those texts in which dominance and power are manifested by the language.

Seznam použité literatury

BERGER, Peter L. a LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 439 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

DIJK, T. A. van. *Elite Discourse and Racism*. London: SAGE Publications, 1993. ISBN 0-8039-5070-5.

DIJK, T. A. van. *Multidisciplinary CDA: a plea for diversity*. In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 95–120. ISBN 0-7619-6153-4.

DOLEJŠÍ, Vojtěch. *40 let Rudého práva*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1960.

FAIRCLOUGH, N. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992. ISBN 0-7456-0674-1.

FAIRCLOUGH, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. ISBN 0-582-02133-8.

FAIRCLOUGH, N. *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London: Longman, 1995. ISBN 0-582-21980-9.

FAIRCLOUGH, N., WODAK, R. *Critical Discourse Analysis*. In: VAN DIJK, T. A. (ed.). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 2*. London: Sage, 1997. str. 258–284.

FAIRCLOUGH, N. *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*. In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 121–138. ISBN 0-7619-6153-4.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Druhé, rozšířené vydání. Praha: Triáda, 2016. ISBN 978-80-7474-176-0.

HABERMAS, J. *On the Logic of the Social Sciences*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1967. s.172. ISBN 0-262-08177-8.

JÄGER, S. *Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis*. In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 32–62. ISBN 0-7619-6153-4.

KAPLAN, K., PALEČEK, P. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008. 253 s., xvi s. obr. příl. ISBN 978-80-7364-049-1.

KAPLAN, K. *Politické procesy 50. Let v Československu*. In: PERNES, J., FOITZIK, J. (eds.). *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno: Kateřina Mikšová – Nakladatelství Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2005. 391 s. ISBN 80-7285-053-9.

KRAUS, J. *Vyjádřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu*. In: ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J. (eds.). *Jazyk, média, politika*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2003. 258 s. ISBN 80-200-1034-3.

MATONOHA, Jan. *Psaní vně logocentrismu: (diskurz, gender, text)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 301 s. Literární řada. ISBN 978-80-200-1749-9.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozšířené a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2009. 639 s. ISBN 978-80-7367-574-5.

MEYER, M. *Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA*. In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 14–31. ISBN 0-7619-6153-4.

HOŘEJŠÍ, M. L. *Martin Reisigl – Ruth Wodaková: Diskurzivně-historický přístup (DHA)*. In: *Studie z aplikované lingvistiky*, roč. 4, č. 6, 1/2015. str. 145–177.

NEKVAPIL, Jiří. *Úvodem k monotematickému číslu: Analýza promluv a textů, analýza diskurzu*. Sociologický časopis, roč. 42, č. 2, 2006. str. 264–265.

PHILLIPS, L – JØRGENSEN, M.W. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications, 2002. ISBN 0761971114.

REIFOVÁ, I. a kol. *Slovník mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.

VÁVRA, Martin. *Tři přístupy k analýze diskurzu – neslučitelnost nebo možnost syntézy?* In: TICHÝ, R., ed. „*Miscellanea Sociologica 2006*“. 1. vyd. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2006.

PETRUSEK, M., MAŘÍKOVÁ, H., VODÁKOVÁ, A. (eds). *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

WIDDOWSON, H. G. *Discourse Analysis: A Critical View*. *Language and Literature*, roč. 4, č. 3, 1995. str. 157–172.

WODAK, R. *What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments*. In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 1–13. ISBN 0-7619-6153-4.

WODAK, R. *The discourse–historical approach*. In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 1st edition. London: SAGE Publications, 2001. str. 63–94. ISBN 0-7619-6153-4.

Prameny¹²⁴

Rudé právo, 20. 11. 1952, roč. 33, č. 310.

Rudé právo, 21. 11. 1952, roč. 33, č. 311.

Rudé právo, 22. 11. 1952, roč. 33, č. 312.

Rudé právo, 23. 11. 1952, roč. 33, č. 313.

Rudé právo, 28. 11. 1952, roč. 33, č. 318.

---

¹²⁴ Skeny jednotlivých vydání deníku *Rudé právo* jsou ve formátu .pdf k dispozici ve složce PŘÍLOHY na přiloženém CD.